

TANÁRI KÉZIKÖNYV

NT-98709 – A ZENE TITKOS NYELVE. ÉNEK-ZENE 5.

A kézikönyv a Széchenyi 2020 Fejlesztési program Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Programjának EFOP-3.2.2-VEKOP-15-2016-00001 számú, A köznevelés tartalmi szabályozóinak megfelelő tankönyvek, taneszközök fejlesztése és digitális tartalomfejlesztés című projektje keretében készült. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

Szerző

Antal-Lundström Ilona

Szerkesztő

Baranyai Katalin

Olvasószerkesztő

György Gábor

Sorozatterv, tipográfia

Takács Brigitta

Tördelés

Cseh Krisztina

© 1. kiadás, 2019

© Eszterházy Károly Egyetem – Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, 2019

Raktári szám: NT-98709/K

Eszterházy Károly Egyetem – Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet

1074 Budapest, Rákóczi út 70-72.

www.ofi.hu

Felelős kiadó

dr. Liptai Kálmán rektor

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETŐ	4
A jeltől a katarziszig	5
Az audiáció (belső hallás) és a zenei jelentéstartalom kapcsolata.....	7
Az esztétikai-zenei aktivitások jelentősége a kommunikációban	8
A nyelvi kommunikáció zenei sajátosságai.....	8
A zenei-nyelvi kommunikáció fejlesztésének újszerű megközelítése.....	9
A hang-jel-hang kapcsolat, mint az írás-olvasás alapja	11
Didaktikai tudatosság a komplex pedagógiai munka újszerű megoldásaiban	13
A TANKÖNYV BEMUTATÁSA.....	17
I. Dalok reggeltől estig.....	18
II. Ünnepi dalaink	18
III. Zenei utazás Európában	19
KERETTANTERVI FEJLESZTÉSI CÉLOK A TANKÖNYVBEN.....	21
1. Tanítási stratégiák a zenei elemek tudatosításához (reprodukció)	21
2. A zenei befogadás stratégiája.....	22
AZ 5. OSZTÁLYOS ÉNEK-ZENE TANKÖNYV ÉS AZ SNI-KERETTANTERV MEGFELELTETÉSE	23
I. A zenei reprodukció fejlesztésének tematikai egysége.....	23
A fejlesztés területei.....	23
II. A befogadásra nevelés témaköre	25
A fejlesztő zenepedagógiai tankönyvsorozat bemutatása	26
DIDAKTIKAI TANÁCSOK A ZENE TITKOS NYELVE CÍMŰ TANKÖNYVHÖZ	30
A zenei aktivitás különböző formái	30
A ritmikai fejlődés, a ritmusnyelv kialakítása	31
Többszólamúság	33
Hangszeres játék	35
Mozgás, tánc, drámajáték – a spontán esztétikai kifejezés lehetőségei	38
A fejlődés követése, a munka értékelése	39
TARTALOM AZ 5. OSZTÁLYOS TANKÖNYVHÖZ	41
Óravázlatok.....	48
2. lecke - Amit már tanultunk a zenéről - Tudásszint ellenőrzése.....	48
18. lecke - Ha az este leszállt - Hajlítás a dallamban	49
30. óra - Esik eső, zúg a gát - A dó-hangsor hangjai hangszeren	50
41. óra - A postakocsi - 3-as ütem	51
43. óra – Rózsabimbó - Az ismétlés formái	52
44. óra - A távol tengeren - A hétfokú dó-hangsor	53
45. óra - Görög pásztorfiú dala - A hétfokú lá-hangsor	54
AJÁNLOTT SZAKIRODALOM	56

BEVEZETŐ

„Kodály hitt abban, hogy a teljes emberi fejlődéshez elengedhetetlen a zenei és művészeti oktatás. Érdekelte, hogy milyen az a pedagógia és módszertan, amelynek segítségével a zene eljuthat mindenkihez. Mindenki, minden gyerek részt vehet a zenében teljes részvétellel, mert a zene nem csak a kevés, kiválasztott tehetségeseké. Ennek nyomán alakult ki annak az eszméje, hogy tantervet készítsenek, illetve tanítsanak úgy, hogy a lehető legtöbb embert lehessen bevonni a zenetanulásba, a részvételbe és a zene megértésébe. Én ugyanebben hiszek. Kodály jobb oktatást szeretett volna, mert a magyar emberek szellemét akarta felemelni. [...] A belső halláshoz kapcsolódó oktatási folyamatok értékét nemcsak az egyén jogainak megerősítésében látta, hanem végső soron a társadalom előrehaladásában is.”

James Cuskelly (*Parlando*, 2018)

A tankönyv koncepciója egy új zenepedagógiai jövőképet követ, egy olyat, ami befogadó, és nem kirekesztő szemléletű, tanuláson alapul, nem veleszületett tehetségen, amely a zenének lényegét tekintve belső, és nem külső értéket tulajdonít.

„A zeneoktatásunk fent említett víziója szerint tehát a zenepedagógus szerepe, hogy a többség zenei részvételét lehetővé tevő tanterveket dolgozzon ki és valósítson meg, a többséget érje el, és számukra tegye lehetővé a jelentésszerzést... A zenepedagógia központi magva a zenei tanulás fogalma... Mint minden tudásterületen, itt is elvárás, hogy a tanuló a megértés alacsonyabb szintjéről eljusson a következő szintre, amelyet a minden egyes ponton belsővé tett tudás- és képességszintek kialakítása tesz lehetővé. Az ilyen spirális vagy kontinuum fogalmi keretrendszer számol a tudásterületen elért alkalmasság különbségeivel, valamint lehetségesnek tartja azt, hogy a tanulók tanulási útjuk eltérő pontjain tartsanak...

Nyilvánvalónak hangzik, de mégis hangsúlyozni kell a tanulás fontosságát a zenében. A zene, a zeneoktatásunk hosszú ideig szenvedett attól a széles körben elterjedt mítosztól, hogy csak a zenei tehetségnek érdemes benne részt vennie.

Zeneoktatásunknak elsődlegesen és mindenekelőtt az audiációs képességek fejlesztésére kell irányulnia – azaz olyan előrehaladó és egymásra épülő képességfejlesztésre, aminek az a célja, hogy a diák hallja a zenei hangot külső inger hiányában is...

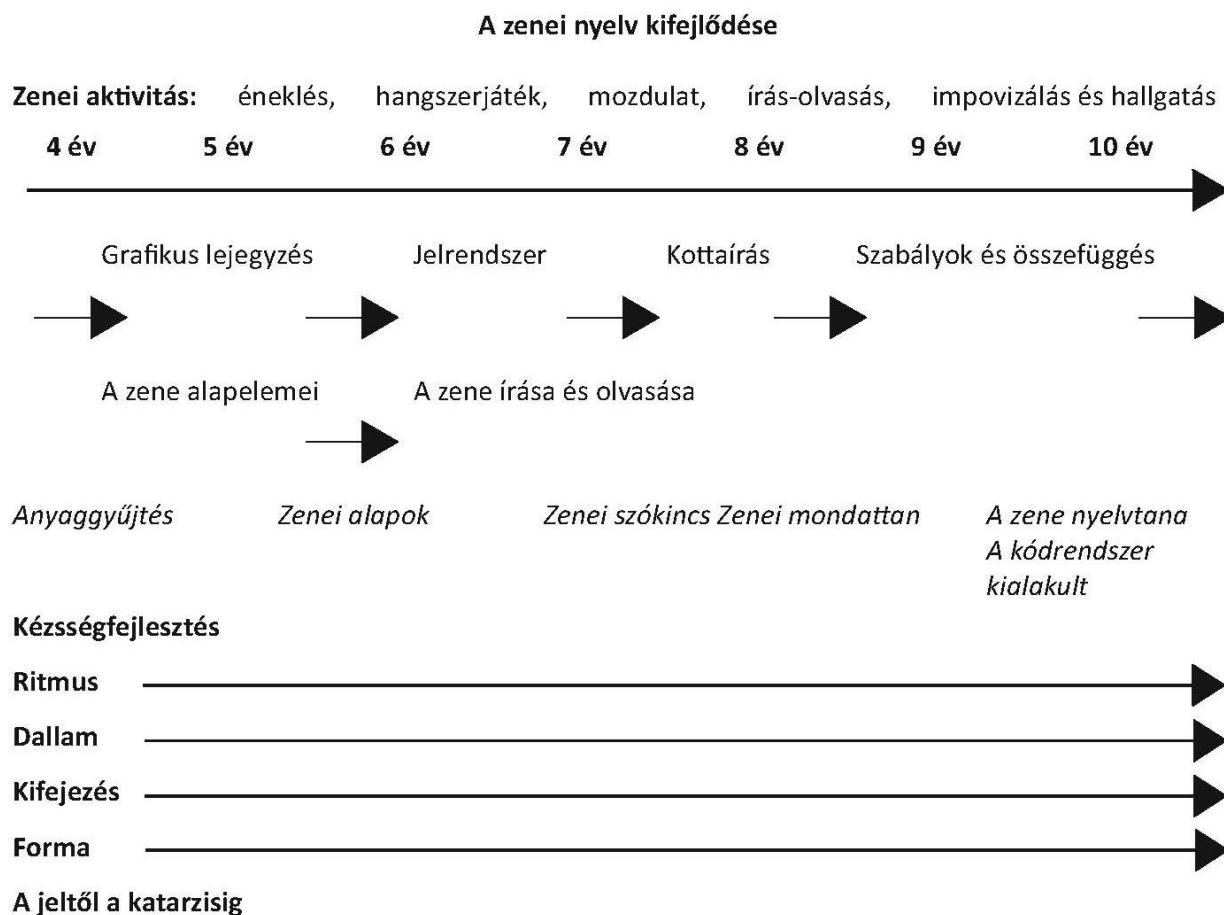
A tudásalap nélküli, pusztán zenehallgatás nem vezet el ahhoz, hogy a diák értelmes tudást konstruáljon belőle. Az audiációs képességek fejlesztésén alapuló aktív zenehallgatás során a diákok képesek a zenei hangok értelmezésére, kapcsolatot létrehozni a zene alkotóelemei között, és az adott darabra jellemző belső viszonyokat meghatározni.

Sok gyerekről tudjuk, hogy nem boldogulnak az iskolában, mert a vizuális képességeik, a vizuális memóriájuk nem eléggé erős. A vizuális mellett a hallási és testi intelligencia, az ehhez kapcsolódó tanulási módok egy ideális tanulási környezetben integráltan vannak jelen. A mozgásos, kineztiás tanulásnak a fogalmi, intellektuális gondolkodás, valamint a zenei élmény és tapasztalat (hangok és jelük) összekapcsolásában van fontos szerepe. Különben a zene testetlenné válik, nem lesz más, mint néhány absztrakt hang. Én nem hiszek az ilyen zeneoktatásban.” (J. Cuskelly)

J. Cuskelly idézett gondolataiból kitűnik, hogy jól ismeri a gyakorlat problémáit. Megoldást jelenthet, ha újszerű szemlélettel segítjük fejlődésüket. A zenei oktatás és kutatás ötvenöt éve alatt azt tapasztaltam, hogy a legtöbb gyermek az ének-zene órákon meg akarja tanulni a zenét, mint alkalmazható kódrendszert. Ez egy természetes elvárás részükről, és ezért lesznek agresszívok,

ingerültek, amikor az idő telik, és esetleg semmi ilyen irányú segítséget nem kapnak az órákon az évek során! A legnagyobb probléma az, hogy mire mindezt belátják, intellektuális jellemzőik és hallásuk fejlődésének fogékony korszaka már lezárult. Ez az általános oka annak, hogy a zenei tanulmányokat később kezdők hamar feladják a nehézségek miatt és esetleg egész életükre elmulasztják a zenei kommunikáció kompetenciájának megszerzését.

Az antropológiai fejlődésen alapuló zeneoktatás célrendszere:

A jeltől a katarziséig

A gyerekek hároméves kortól előbb játékosan, majd felismerési gyakorlat formájában, végül az önálló kottairás, -olvasás szintjén jutnak el a zenélés öröméhez. A zenei írásnak megmaradt a közvetlen kapcsolata a hangzó zenével, egyszerű logikával követhető a dallamvonal, látszik a ritmus aprózottsága, a hangok fekvése a térben stb. Ezek az egyszerű vizuális formák könnyen érthetők a gyerekek számára is. Az akusztikus zenei történet, a hangok mozgása a kottairásban csak transzferálódott, átíródott a vizuális formai változatra.

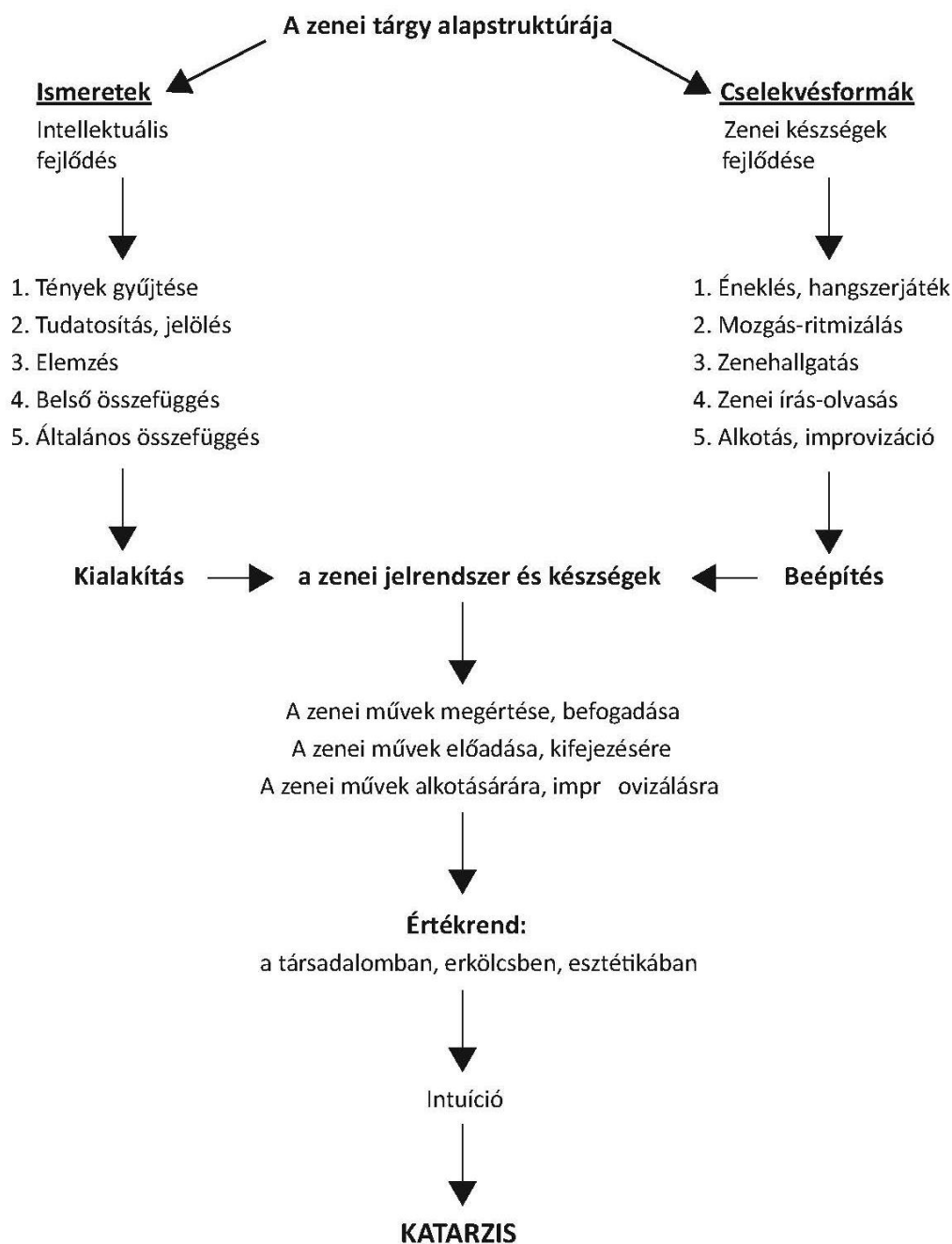
A betűk és a számok ezzel szemben nincsenek ilyen logikus kapcsolatban a hangokkal, hanem teljesen elvont jelek, szimbólumok, amiket külön meg kell tanulni, a hanghoz való kapcsolatukat hosszas gyakorlással kell rögzíteni. Ez az oka annak, hogy a zenei írás-olvasást a legtöbb gyerek inkább úgy éli meg, mint egy logikus játékot, és hogy ezek a gyakorlatok a későbbiekben megkönnyítik a valódi írási-olvasási feladatokat másféle jelrendszerekben, így az elvont, szimbolikus formában is.

Ha a zenei gyakorlatokat a gyermekek fejlődési színvonalához igazítjuk, és didaktikus tudatossággal tervezünk, akkor nagyon gyorsan fejlődnek a lejegyzés megértésében, a

kottaolvasásban. Legjobb, ha ezt öt- és hétéves kor között kezdjük. Később a folyamat sokkal komplikáltabb, és a fejlődés lassabban halad. Ezt a kutatások igazolták világszerte.

A fenti, antropológiai fejlődésen alapuló folyamatleírás megvalósítása az osztályteremben történik, a zenei oktatás-tanulás mindennapi helyzeteiben.

A pedagógiai értelmezésben a gyakorlatra vonatkozó elméletet és a megvalósítás módját is meg kell mutatni. Az összefoglalás egy didaktikai szemlélet, ami a zenei tantárgy funkciójának szerkezetét mutatja az alapozó, általános iskolában, és cselekvéseméleti szinten alkalmazza a Kodály által javasolt zenei nevelési elveket. Egy nagyon jelentős gondolat az osztályokban végzett munkában, hogy a zenei fogalmak elsajátítása a gyermek zenei aktivitásához kötődik. Az ének-zenei tárgy egyaránt magában foglalja a zenei ismereteket és a zenei aktivitásokat. Mindkét területet ki kell fejleszteni ahhoz, hogy a gyermek önállóan képes legyen használni a zenei kódrendszert. (Antal-Lundström, 2011)

Ha a korai fejlődés elmarad, általában probléma alakul ki a felső tagozaton. A tanulóknak úgy tűnik, hogy a zenei tárgy nem eléggé érdekes, nem figyelnek, nem elkötelezettek az órákon. Tíz-tizenkét éves korban nem inspirálja őket az, hogy csak énekelnek, és esetleg ritmushangszeren játszanak, hiszen ez az oksági megértést és elvont gondolkodást igénylő kor, amikor érettek az absztrakcióra. Ha a zenetanár ekkor is csak azt várja el, hogy ütögessék a hangszert anélkül, hogy a zene logikáját megértenék, vagy, hogy kottaolvasási szabályok ismerete nélkül énekeljenek, ez csaknem megalázó az önálló cselekvést, elvont műveleteket igénylő életkorban. Gondoljunk az önbecsülésükre, és adjunk lehetőséget arra, hogy tudatos, értékes résztvevői legyenek a zenei kommunikációs történéseknek, a közös muzsikálásnak akár énekkarban, akár hangszeres csoportos aktivitásban!

Az audiáció (belső hallás) és a zenei jelentéstartalom kapcsolata

Kodály írásaiban visszatérő elem ennek a képességnek az értéke és fontossága. Az írásokból az is kiderül, hogy Kodály mélyen értette a belső hallás szerepének fontosságát a zenész fejlődésében: többek között a hallásészlelés élesítésében, az intellektuális stimulációban, a művészi gazdagodásban. Mint sok megfigyelésen, intuíción alapuló gondolatát, ezt is bizonyította a tudományos fejlődés.

Különös eredménye a legutóbbi évtized kutatásainak, hogy az agy biológiai strukturálódása, működése a hallás fejlődésének, differenciálásának és a hangokkal végzett aktív gyakorlatoknak a függvénye. Az említett *A zene ajándéka* című könyv az új agykutatásokra építve hároméves korra teszi ennek a fejlesztésnek a kezdetét, optimális idejét pedig a négy-hat éves kor jelenti a gyakorlatban, tehát az óvodásévek. Ezt a tényt a Látható hangok program hatásvizsgálataival elvégzett kutatások (2015–2017) is kimutatták. Itt az is beigazolódott a Gordon-elméletből, hogy a hangi-zenei jelentést főként azok a gyermekek élik és értik meg, akik mozgáson, zenei aktivitásokon keresztül konkrét tapasztalatokat szereztek a hangzás és jelének kapcsolódási folyamatáról, vagyis jelentést kötnek a hanghoz, és azt megőrzik agyukban hangképi emlékként.

A tudatos zenehallgatás kialakulása is korán kezdődik, a hangok, mozgási emlékképek vizuális rögzítésével. Ezt a folyamatot a jelenlegi tankönyvsorozat mutatja be és gyakorolja nagyon következetesen és rendszerbe foglalva. A gyerekek már az óvodában vagy az első osztályban pedagógiai segítséggel „lefirkálták” a zenét, és a grafikus jelek után eljutottak a ritmusírásig, ahogyan azt Kodály 1958-ban javasolta. Második osztályban már kezdik a tudatos zenei írást. Ennek a folyamatnak intellektuális hozama nyelvi és zenei téren is mérhetően pozitív. Ma már tudjuk, hogy a hallásfejlesztő zenei kommunikációs program három–nyolc éves korban hatással van az agy biológiai fejlődésére, annak kapacitására és a tanulási képességek magasabb szintjére. Az idegen nyelvek tanulásának is a korai években kialakított, érzékeny, differenciált hallás az alapja.

Tízéves kor után minden nyelv nehezebben sajátítható el. Ez a felnőttek esetleges nyelvtanulási kudarcának oka. A hangok jellegének grafikus „láthatóvá tétele” szorosan kapcsolódik a zenei írás megjelenéséhez is, hiszen csak akkor lehet valaki kottaolvasó, zenét értő, aktív zenélésre is képes, ha ismeri a hangok vizuális formává történő átalakításának alapvető szabályait, és azokat tudatosan használja.

Kodály azt is állította, hogy a harmonikus fejlődés feltétele a zenei megértésben az, hogy a gyermek tapasztalatokat szerezzen az aktív zenélés területén. Mint zeneszerző, hitt a zene érzelmi erejében és értékében, de ugyanakkor azt is tudta, hogy egy mélyebb zenei megértés csak a zene alaposabb ismeretén, intellektuális feldolgozásán keresztül érhető el.

Ő úgy vélte, hogy az emberi személyiség egyik – kognitív, tudományos – oldalának együtt kell működnie a másik – művészeti, ösztönös és intuitív – oldallal. A mondat, amely összefoglalja ezeket a gondolatokat: „A tudományos és a művészi nagyság gyökere egy: az igaz ember, a »vir justus« bizonyítja, hogy Kodály Zoltán egy hidat emelt az ókori görögök, a neohumanista Schiller és Goethe, valamint az új nyugati művészetfilozófia képviselői között.”

A filozófus David Best, aki nagy befolyással van ennek a pedagógiai irányzatnak a fejlődésére, azt állítja, hogy a művészeti alkotás hatására keletkezett érzelmeink a megértési folyamataink függvényei. Csak miután a művészet iránti megértésünk növekszik, akkor változnak meg érzelmeink is a művekkel való kapcsolatban. Ezért hiba az esztétikai oktatást csupán az érzelmi élményekre alapozni, sokkal inkább a megértésre és a tudásra, ismeretekre kellene alapozni. Best úgy véli, hogy egy forradalomra van szükség a művészetfilozófiában, és erős indokot ad arra, hogy a művészetet úgy tekintsük, mint a tanulás, a megértés és a fejlődés legjobb közvetítőjét, elősegítőjét.

A modern pedagógia fő célkitűzése egy olyan oktatási forma kialakítása, amely képes arra, hogy minden gyermek személyes képességeit kifejlessze, vagyis individuális kapacitásukat és készségeiket a lehető legmagasabb szintre emelje, hogy a fiatalok a jövőben majd emberi lényegük szerint élhessenek. Egyetérthetünk James Cuskelly és David Best gondolataival: A gyermekek személyes és nyelvi-zenei kommunikációs kompetenciája csak akkor tud fejlődni, minőségileg megváltozni, ha lehetőségük lesz részt venni valódi zenei aktivitásokra, élményekre és rendszerezett ismeretszerzésre alapozott zenei nevelésben.

Az esztétikai-zenei aktivitások jelentősége a kommunikációban

A nyelvi kommunikáció zenei sajátosságai

Amikor a beszélt nyelvet hangzási/akusztikai szempontból elemezzük, megértjük, hogy egy bonyolult hang-összekapcsolódási jelenség, amelyben az emberi hang minden tulajdonsága megjelenik. A beszédben minden emberi nyelvben megtalálhatóak a magas, a mély, a világos és a sötét hangok. Ezeket rövid és hosszú hangjelenségek szövik át néha erős, néha gyenge hanghatásokkal a hangszín legkomplikáltabb keveredéseiben és árnyalataiban. Ez a gazdag változatosság, amely az emberi hang sajátossága, nehézzé teheti ugyanannak a szövegnek a megértését, ha azt egy másik nyelvjárásban, más hangszínnel, más tempóban halljuk. Ezt a jelenséget a nyelvvizsgák megértési gyakorlatainál mindenki észlelte. Bizonyos nyelveken speciálisan nehéz a bevándorlók beszédének megértése. Egy nyelvtanilag tökéletesen formált szövegben egy idegen kiejtés, egy „törés” a megszokott nyelv dallamában, ritmusában azt eredményezheti, hogy a hallgató nem érti, amit az idegen mond. Annak ellenére, hogy csak a nyelv dallama vagy/és ritmusa másféle, mégis érthetlenné válhat. Az is érdekes, hogy a zeneileg gyakorlott fülű embereknek nem jelent olyan nagy problémát egy eltérés a megszokott kiejtéstől. Mai társadalmi fejlettségünk színvonalán elkerülhetetlen az írás-olvasás, a hangok jellé formálásának automatizálása. Enélkül nem tudunk létezni a modern technikában sem.

Amikor a gyerekek hangmegértését segítjük a hangok jelle alakításának folyamatával, tulajdonképpen az írási-olvasási alapkészségeket is formáljuk.

A nyelv dallama tízéves kor előtt rögzül mindenkiben. A nyelv zenéje a beszélt nyelv alkotóelemei közül a legkorábban és szilárdan kialakult rész, amit csaknem lehetetlen megváltoztatni a későbbi években. Ez az anyanyelv sajátos erejének magyarázata. A nyelvtanulás optimális ideje erősen kötött a korai gyermekévekhez. Tíz év után minden nyelv csak „tanult” nyelv marad, nem bennszülött színvonalú. Mivel a hang és a jel kapcsolódásának folyamata is három- és hétéves kor között alakul ki, ezért sok esetben kimutatható, hogy a diszlexia ide vezethető vissza. Ha a gyerek nem eléggé tudatos a hang tulajdonságainak megértésében, akkor nem alakulhat ki a kapcsolat a hang és annak vizuális jele között az optimális életkori szakaszban. Ezért fontos, hogy a gyermek fejlesztő gyakorlatokon keresztül biztatást, támaszt kapjon a tudatos hangmegértéshez.

A legújabb nemzetközi kutatások azt bizonyítják, hogy az akusztikus érzékelés, a hangészlelés alapvető mind a zenében, mind a beszédben, és gyakorlással fejleszthető a nagyon korai években. Ekkor van optimális lehetőség a gyerek hallásának javítására, még akkor is, ha a gyermek sérült, vagy ha nincs veleszületett adottsága a zenei fejlődésre. A zeneoktatás gyakorlatából ismert tény, hogy a jó hallás kifejlődéséhez nem elég a kapott, öröklött adottság. Ha valaki nem használja zenei képességeit, tehetségét egy mindennapos gyakorlásban, akkor meggyengül vagy teljesen el is tűnhet a hangok finom árnyalatainak észlelési képessége. Hasonlóképpen egy izom elsatnyulásához, ha nem használjuk rendszeresen, gyengül az ereje, elsorvadhat a zenei/hallási képesség is. Ezért fontos az akusztikus hallási képesség gyakorlása különböző helyzetekben, változatokkal. Ily módon finomodik, árnyalható a gyerekek nyelvi megértési képessége, ugyanakkor biztonságosabban tájékozódnak a környezet hangingereit között is. A hallás differenciálása legeredményesebb két- és hétéves kor között.

A modern technológiai eszközök révén mindannyian az elektronikus hangforrások, közvetítő eszközök kiszolgáltatottjai vagyunk. Kapcsolataink, információszerzési és -feldolgozási technikánk a hangokra és a nekik megfelelő vizuális jelek használatra épül. Hogy uralni tudjuk ezt a technikát, szükséges egy magas nivóra kifejlesztett készség az akusztikus/hangzási befogadási technikában, valamint egy kódolási/átfordító képesség a különböző kommunikációs kódrendszerekben. Fontos, hogy a tanítók belássák: a zenei aktivitások nemcsak érzelmi élményeket adnak a gyerekeknek, hanem a zenei kódrendszer gyakorlása közben egy alapvető strukturálókészség alakul ki más kódrendszerek megértésére is, ezért a matematikai, nyelvi fogékonyság gyakran jár együtt a zenéléssel.

A zenei-nyelvi kommunikáció fejlesztésének újszerű megközelítése

Bizonyos előfeltételek nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy egy gyermek képes legyen befogadni olyan akusztikus jeleket és hanghatásokat, amelyek a zenén keresztül jutnak el hozzá. Ugyanezek a feltételek szükségesek a sokkal komplikáltabb hang kombinációkból épült beszélt nyelv megértéséhez is.

Az akusztikus kommunikációs folyamat elemei:

- A gyermek a hallószervén keresztül tud befogadni hanghatásokat egy bizonyos érzékelési technika segítségével. Ehhez szükséges egy kiépült, tudatos kapcsolat a hangot érzékelő szerv

és az agy megfelelő központja között, mely a hanghatásokat, azok változásait regisztrálni tudja. Ez a gyakorlatban egy *tudatos hangészleléshez és hangmegértéshez* vezető folyamat. Ha ez a kapcsolat a hangfelfogó szerv és az agyi központ között nem kellően aktív vagy kialakulatlan, az akusztikus hatások feldolgozása sem lehetséges a megfelelő szinten. Nyugodtan kijelenthetjük, hogy a hangérzékelési és a nyelvi megértési folyamat sérül, ha ez a kapcsolat nem működik megfelelően. Az akusztikus kommunikációs képességünk nagyrészt azon múlik, hogy a hangmegértés kifejlődése megtörténik-e a helyes időben, vagy sem.

- A jól működő kommunikáció másik fontos láncszeme az a követelmény, hogy a hallott hangot képesek legyünk *átalakítani egy vizuális formává*, vagyis le tudjuk írni a hallott hangot. Az ember nem tud mindent az emlékezetében tárolni. Az emlékezet kapacitása növelhető gyakorlással, mégsem lesz képes minden ismeret befogadására. Ezért szükséges a hang látható jele, megjelenítése, a hangoknak megfelelő elvontabb vizuális forma úgy a nyelvben, mint a zenében, ami segít abban, hogy fontos ismereteket írott formában rögzítsünk. Ezért a hallható hangot egy látható formává kell átalakítanunk. Vizuális jelek és szimbólumok segítségével kapcsolatot tudunk teremteni, vagyis kommunikálni tudunk közvetlen hangkapcsolat nélkül is. Ekkor az időbeli és térbeli határok is eltűnnek, hiszen az írott szöveg és a lekottázott zene segítségével közvetett módon juthatnak el üzeneteink más emberekhez.
- A harmadik nélkülözhetetlen láncszem az akusztikus kommunikációs folyamatban *a hangkeltési és a hangújraalkotási képesség (reprodukálás)*. A gyermeknek képesnek kell lennie arra, hogy felidézze és újraalkossa az emlékezetében megőrzött hangokat. Amikor egy hangot hall, akkor egy tudatos formációként kell felfognia ahhoz, hogy észlelni tudja azt, és emlékezni tudjon rá. Ezután már lehetséges az emlékezetben megőrzött hang újraalkotása a hangadási szervek révén. Ha valami zavar van ebben a láncolatban, az bizonyos hiányokra utal vagy a hang emlékezetben, vagy a hallási észlelés fejlődésében, ami miatt az érintett a különböző hang tulajdonságok árnyalatait nem tudja megkülönböztetni. A következmény a kommunikációs folyamat elégtelensége. A gyermeknek éneklésnél meg kell tartania a hangokat az emlékezetében ahhoz, hogy később utánozni tudja azokat. Ugyanakkor a hallási kontrollnak is működnie kell, hogy a kiadott hang teljesen azonos lehessen azzal, ami elhangzott. A „morgós” gyerekek általában ennek hiánya miatt nem tudják utánozni a hang magasságát, de ez a probléma gyakorlással eltűnik. Az olvasás folyamatában azt a jelet is fel kell ismerni, amely a hangot vizuálisan megjeleníti, és ezután felidézni azt a hangot, amit a hangjel, betű képvisel. Itt található a gyermek kommunikációs fejlődésének egyik legnagyobb problémája: megtanulni a hang/szó átalakítását egy konkrét jelentésű vizuális formává, és ezt a jelentést hordozó vizuális formát, a leírt hangot ismét hallható hanggá/szóvá visszaalakítani. Egy olyan hanggá/szóvá, amely megegyezik a lejegyzettel. Ez az írás-olvasás folyamata az iskolában.

Ez a megközelítés érthetővé teszi a nemzetközi téren fejlődő kommunikációkutatások eredményeit, melyek szerint az olvasási készség magas szintjét az alábbi tényezők befolyásolják:

„A nyelvi és zenei képességek közötti szoros kapcsolatot a két terület biológiai bázisának és a teljesítőképeség szintjének egybeesése bizonyítja:

- *a fonológiai megfigyelőképesség, tudatosság,*
- *a beszéd észlelése zajos háttérben,*
- *a ritmikai észlelés szintje,*
- *a hallási munkamemória kapacitása,*
- *a hangi motívumoknak, nyelvi kifejezéseknek a tanulási képessége.*

Ezek a kutatásban talált bizonyítékok azt sejtetik, hogy a zenei gyakorlás hatékony fejlesztési stratégiát/programot biztosíthat minden gyermek számára, a nyelvi problémákkal küzdő gyermekeket is beleértve.”

A kutatók hangsúlyozzák, hogy ezen részképességek kialakítása és fejlesztése csakis a rendszeres zenei gyakorlás eredményeként jöhet létre.

A hang-jel-hang kapcsolat, mint az írás-olvasás alapja

Az alábbiakban bemutatjuk, miként lehetséges ezeknek a kommunikációs részképességeknek a zenepedagógiai megközelítése, fejlesztése. A zenében és a szöveg hangzó formájában, a beszélt nyelvben közősek az alkotóelemek: a hangok tulajdonságai: *hangszín, hangerő, tartam, magasság.*

- *A zene és a nyelv hangzó és írott formájában fontos elem még a szünet, vagyis a jelentést befolyásoló tagolás, a hangsúly, a ritmus és az intenzitás.*
- *E közös elemek gyakorlása a zenélés alatt történik, de a nyelvben is érezteti hatását.*

Az idegen nyelv tanulásának lehetőségeit meg kell adni minden gyermeknek. A legutóbbi kutatások szerint a gyermek kezdetben bármely nyelv fonémáit és fonémavariánsait megjegyzi, könnyedén utánozza. Az egynyelvű környezetben felnövő gyerek fonémakategorizáló képességének mobilitását az anyanyelv tanulásával párhuzamosan fokozatosan elveszti. Tízéves kora után bármely nyelven csak anyanyelve artikulációs bázisát leképezve fog artikulálni, később egyre nehezebb lesz más nyelvet tanulnia. Ez természetesen a zenei nyelv elsajátítására is érvényes, vagyis az egyoldalú, behatárolt zenei elemeket tartalmazó tananyag befolyásolhatja a zenét tanuló gyermekek hangi befogadásának nyitottságát, hallási fogékonyságát. A tankönyvszerző *Látható hangok* című zenei anyagának semleges hangjai és hangutánzásai megőrzik a hangok érzékelésének rugalmasságát és a hangok reprodukálásának képlékenységét, vagyis nyitottá tesznek új nyelvek, zenei elemek megismerésére.

A hang és a jel kapcsolatának kiépítése az írásbeliség megértésének alapjához vezet vissza bennünket. A hátrányos helyzetű gyerekek között végzett megfigyeléseim arra adtak bizonyítékot, hogy legnagyobb problémájuk a hangok vizuális formájának, az írásnak a kialakításában van. Ha arra

gondolunk, hogy az emberiségnek több ezer évig tartott a barlangrajzoktól eljutni a tudatos betűírásig, akkor értjük meg igazán ennek a folyamatnak a bonyolultságát.

Az írás kialakulása nehéz azoknak, akiknél az olvasásnak, írásnak nincs történeti/szociális alapja, vagyis a családban a hallás utáni tanulást, a szójhagyományt kapták tanulási módszerként, de ennek a helyzetnek előnyeit is ki lehet használni. A jó auditív memória, a kitűnő hallás segítségével a hang-jel kapcsolat kialakításának közbeeső fokozatai átsegítik a gyereket az írás-olvasás kialakulásának technikai problémáin. Különösen jól alakítható ez a képesség négy-hat éves korban. Mire a gyerekek iskolába mennek, a munkafüzeti feladatokkal eltüntethető a hátrány.

A hang jellé alakításának több fokozata van, de az iskola csak a legnehezebbet, a hangot és annak elvont jelét, a betűt tanítja meg a gyerekeknek, ráadásul egyetlen év alatt kell eljutniuk az írásig. A gyerekek nem kapnak lehetőséget a könnyebb fokozatok megismerésére, használatára, ami kapaszkodót adhatna a gyakorlatlanabbaknak a hang-jel kapcsolat megértéséhez és az írás, jelképzés technikájának megalapozásához. Érdekes, hogy a pedagógiai kutatás így még nem foglalkozott ezzel a területtel.

Most ezeknek a közbeeső jelképző lépéseknek a bemutatása következik:

- Hang forrása: állat, természet, környezet (ember, tárgyak, hangszerek stb.).
- Képi forma: hasonló, azonnal felismerhető.
- Grafikus forma: tartalmilag kapcsolódik a hallott jelenséghez/hanghoz.
- Ikonikus forma: logikus, néha „egy az egyhez” viszony a hang és a jel között.
- Szimbolikus forma: hasonlóság és logika nélküli, kultúrákhoz kötött forma; a betűk, számok (latin, cirill, rovás, arab, kínai) – az iskola ezt a szintet használja.

Az íráskészség kialakítása egy könnyített változatban a következő lépésekben történhet.

A hang-jel kapcsolat a hang mozgásának, rajzolatának megfigyelésével indul. Eleinte a kézzel és a hanggal történő „rajzolás” egy időben irányított mozgás. A hang helyzetét, jelét a táblára vagy kártyákra rögzítjük, láthatóvá tesszük a gyerekek leképezési szintjén. Később az állatok hangját, „beszédét” a gyerekek már önállóan, tudatosan lejegyezik, „írják”. Mindezt fokozatosan rendezett gyakorlati anyaggal már az óvodában el kell kezdeni a tanári kézikönyv útmutatásai alapján.

Az olvasási készség megalapozásához is vezet egy könnyebb út. A grafikus jelek könnyen érthetőek, ha a gyerekek maguk alkotják, írják le őket. A jellé átalakított hangokat vissza lehet varázsolni azokká a hangokká, amiket rejtenek. A zenei jelek logikusak, azt jelentik, amit mutatnak: fel-le, rövid-hosszú, ugrás stb., ezért könnyen olvashatók és írhatók. A szimbolikus jelek, a szavak, számok jelentése kultúrafüggő, ezért tanulni kell őket.

A fejlesztő zenepedagógiai program egyedülálló sajátossága az, hogy a hang-jel kapcsolat differenciált formáival hároméves kortól segítséget ad az írás-olvasás alapjainak kiépítéséhez. A szöveg tartalmi, érzelmi megértésének és tapasztalati úton történő kifejezésének technikáját (a szövegek érzelmi elmélyítése, életre keltése, dramatizálása révén) a komplex esztétikai kifejezésformák és aktivitások gyakorlásával, a kutatásokban kipróbált zenei eszközrendszerrel fejleszti, így ad konkrét segítséget az időszerű pedagógiai feladatokhoz.

Didaktikai tudatosság a komplex pedagógiai munka újszerű megoldásaiban

A befejező részben egy összegző elemzést adunk azoknak a tevékenységeknek a személyiségfejlesztő hatásáról, amelyeket rendszeresen használunk. Hogy a kapcsolat az esztétikai-zenei nevelési komplexitás és a tanulási képességek között világosabbá váljon, az iskolai kommunikációs tevékenységek szempontjából elemezzük a zenei fejlesztés konkrét eredményeit. A kísérleti csoportokban végzett elemzések szerint az iskolai tanulási készségek kialakításának, serkentésének lehetőségei az esztétikai aktivitásokon keresztül a következő területeken mutatnak jelentősen pozitív eredményt:

1. Az *akusztikai percepció*, vagyis a hangi kommunikáció bemeneti pontja, a zene meghallgatása, megfigyelése alatt, valamint a kis dallami és ritmikai motívumok visszhangszerű megisméltésekor fejlődik. A megfigyelés pontosabbá, gyorsabbá és fokozatosan differenciáltabbá válik a gyakorlatok alatt. Az utánnézéssel történő tanuláskor a halláson kívül a hangapparátus reprodukálóképessége is differenciálódik. A hang felfogása és megértése fokozatosan finomul, minőségileg javul, mivel a gyakorlatok nehézségi fokja emelkedik. Mindig újabb, bonyolultabb hang tulajdonságokat és azok érzékenyebb változatait figyelgetjük meg, ami növeli a tudatos auditív/akusztikai megfigyelés és megértés képességét.
2. A *beszéd folyamatossága, a levegővétel, intonáció* a hangi kommunikáció másik fontos pillére. Ez a dalok éneklésén, a játékdalok szövegén és dramatizálásán keresztül fejlődik. Ezek mindennapos gyakorlásának eredményeként a beszéd tisztább, kifejezőbb lesz, mivel kapcsolatban áll a dalos játékban szereplő érzelmi tartalommal. Egy biztosabb, jobban kontrollált lélegzetvétel az egységesen énekelt dalokban a tartott alapritmus hatására stabilizálódik. A játékos, közvetlen hangulatban a gyerekek elfeledkeznek a korábbi gátlások következtében fellépő rossz beszédbeli levegővétel kontrolljáról. Sokszor a dadogó gyerekek éneklés közben elfelejtenek dadogni!

A mondókák, ritmikus kiszámolószövegek és népdalok ideális gyakorlási anyagot biztosítanak a jó prozódia kialakítására, mert egy természetes beszédritmust követnek. Az egyszerű szövegek énekelt formában jó lehetőséget adnak a nyelv dallami és ritmikai sajátosságának kialakítására. Amikor a gyerekek ismétlik a dal szövegéhez tartozó mozgást, akkor a szövegértést egy helyzeti összefüggésbe helyezve funkciójában is megértik azt. Például: „Jobbra, aztán balra nézel, fordulj gyorsan meg a sarkadon!” vagy: „Nézd, így billeg kalapja, billeg a fején!” A dalok konkrét szövegtartalmának éneklése segíthet a nyelvek tanulásában is. Ezt a sajátosságot az angol nyelv gyakorlásánál sok tanár használja. Ugyanígy érvényes az anyanyelvben is. A játék hevében nem lesz unalmas sokszor tíz-tizenötöt énekelni ugyanazt a beszédmintát, kifejezésformát: „Ha nyílnak a tavaszi kék ibolyák, a földműves vidáman munkához lát” stb. Mindig új gyerek kerül a központba, nem a szöveg nehézsége, hanem a játék lendülete, mozgása, egysége a fontos. Ennél jobb nyelvi gyakorlást nehéz találni.

3. A *beszéd, a hang felfogása és a hanghatások azonnali értelmezése egy összefüggésben* az a láncszem, ami bennünket a konkrét helyzethez kapcsol. A környezeti hanghatások

komplexitásában való tájékozódási képesség nagyon fontos ahhoz, hogy reagálni tudjunk a helyzetben a beszéd árnyalt kifejezésével. Egész nap egy akusztikus kommunikációs hatásnak vagyunk kitéve, ezért fontos, hogy a technikánk eléggé kiépült legyen a hanghatások összehasonlítására, osztályozására, ami az éneklés és a zenehallgatás alatt csak javulhat. A gyerekek nem veszik észre, hogy alapvető kommunikációs gyakorlatokon vesznek részt, amikor énekelnek vagy zeneszórá vidáman táncolnak.

4. *A mozgás koordinálása, szinkronizált mozgási képesség.* A gyerekek mozgása előbb laza lépésgyakorlatokkal alapozható meg a dalokkal összhangban, később a dalos menetelésben megadott ritmusra egységes lépés a fejlesztő feladat. A táncoló gyermek figyel az ütemre, a térbeli elhelyezkedésre, így az önkontroll és a koncentráció együtt alakul. Amikor énekelve körben jár, és egy másik ritmust tapsol egyidejűleg, akkor egy nagyon bonyolult szinkronizált mozgást gyakorol, ami egész életünkben fontos. Sok felnőtt nem tudja ezt a gyakorlatot elvégezni. A gyerekek többsége ötéves kor után minden nehézség nélkül elvégzi a feladatot.
5. *Az íráskészség fejlesztése a zenei gyakorlatokon keresztül serkenthető.* A precíz kézmozgás, pontosított finommozgás és iránytartás az írásban egy alapvető készségkomponens. A technikai feltételek az írás mozgásának kialakulásához a ritmusgyakorlatokon és hangszerjátékon keresztül javíthatók. A dal magasságát követő laza mozdulatok az írásvonal vezetését segítik. A grafikai jelek, a saját maguk által kitalált vizuális ábrázolási változatok és a zenei írásjelek használata egy laza, követelmények nélküli kapcsolatot építenek a hang és jele között, így segíthetnek az írás technikájában.
6. *Az olvasási készség megalapozása a zenei hangnak és jelének tudatos összekapcsolásával.* Az írásbeliség egyik legizgalmasabb kérdése az, hogy hogyan lehet az írott jeleket megfejteni, hanggá alakítani, és ezáltal megérteni a bennük rejlő szimbolikus világot. A szavak dupla kódolású jelentések, van egy konkrét, forma szerinti tolmácsolásuk, de van egy szimbolikus, tartalmi jelentésük is. Van úgy, hogy egy szóképek sokféle és eltérő tartalmi jelentése is van ugyanabban a nyelvben is. Ha az idegen nyelvekben meglévő azonos szóképek eltérő jelentésére gondolunk, még jobban látszik ez a viszonylagosság. A zenei írás ezzel szemben sokkal egyszerűbb, a jelentéssel, tartalommal „egy az egyhez” viszonyuló, logikus kapcsolatban áll. A magas hang mindig magasabban íródik a kottába, a hang hosszúságának időbeli aránya kifejeződik annak grafikai formájával. Ezenkívül a zenének egy teljesen azonos jelrendszere van minden kultúrában, vagyis nemzetközileg is egyértelmű. Ezért könnyű megérteni a gyerekeknek is, vagyis egyszerűbb a „szövegértés”. A zenei kódrendszer jelei egyszerűbbek, mint a betűk, számok, ami azt jelenti, hogy írásukkal egy járható utat, technikai alapot lehet kiépíteni a nyelvi írás bonyolultabb feltételeinek használatához. Egy kolléga szerint ily módon „autópálya” épül az agyban, amin bármi futhat. Egy finn kolléga partitúraolvasással segítette a diszlexiásokat.
7. *A szimbolikus gondolkodás kialakítása az alfabetikus írás intellektuális feltétele.* Minden esztétikai kód a szimbolikus képességre épül, a dolgok, tárgyak helyett valami más, jelentésben sokrétűbb, átszemléltetebb kifejezés áll: egy kép, egy dallam, egy költemény, egy mozdulat. A zenei kód egyszerű jelei egy összefüggésben mély gondolatokat tudnak kifejezni.

A használatának több szintje van a köznapi szórakoztatás megannyi formájától kezdve a legelvontabb érzelmi, gondolati és esztétikai tartalomig. A gyerekek hallgatják az elvontabb formát, és aktivitásaikban a kódrendszer elemeit gyakorolják egyre magasabb használati szinten. Az egyszerű jelekből szimbolikus zenei motívumok, összefüggő mondatok épülnek. Így értik meg a zene nyelvét.

8. *Az absztrakt és elvont, sémaszerű gondolkodás* a szavak nélküli esztétikai aktivitások révén alakul. Amikor gondolataink és érzelmeink kifejezésére képeket, színt, formát, hanghatásokat, dallamokat és mozdulatokat használunk sokszor integrált formában, akkor az absztrakt, sémaszerű, általánosabb érvényű gondolkodás területén járunk. Ha a gyerekeknek lehetőségük van az érzelmek szavak nélküli kifejezésére, akkor sokkal árnyaltabban gondolkodnak, mintha szavakkal kellene kifejezniük magukat. Ez az árnyaltabb gondolkodási és érzelmi szint beépül személyiségükbe, így jobban megértik mások gondolatainak, érzelmeinek tartalmát is. A kifejezéshez használt komplex esztétikai formák segítik az esztétikai megértés és befogadás fejlődését. Mindezek a kifejezési változatok megjelennek a nyelvi kommunikációban is, a hangszín, az intenzitás, a szavak árnyaltságának sokszínűségében. Ily módon a zenei gyakorlatok a nyelvi kommunikáció és az eszköztudás fejlődését serkentik.
9. *A demokratikus részvétel a közösségben.* A korábban említett zenei gyakorlatok, a közös éneklés, mozgás, viselkedési minták és szerepjátékok mind azt a célt szolgálják, hogy a gyerekek megismerjék képességeiket, a számukra legmegfelelőbb módon és eredményesen tudjanak részt venni a közös aktivitásban. Fontos, hogy mindenkinek egyforma lehetősége legyen a csoport közös zenélésében részt venni, és ezáltal felelőssé váljon az együttes eredményért. A zenében minden hallatszik, ezért nagyon jól alakítja a koncentrációs, alkalmazkodási képességet a játékdal éneklése, de az együttes, sikeresen elvégzett ritmusgyakorlat is. Egymás figyelése, segítése, bátorítása így közös érdek, mert a legkisebb hiba is hallatszik. Az együttes produkcióért érzett felelősség szociális nevelő erő.
10. Az elemzett képességek az esztétikai gyakorlással játékosan és közvetett módon alakulnak ki – mint a fejlesztő zenei gyakorlatok „ajándéka” a gyermekek számára. Hatásuk azonban hosszú távú. A teljes felnőtt életre kihat az így serkentett életfontosságú kompetenciák, a szociális, a kommunikatív és a kognitív kompetencia cselekvésben megnyilvánuló szintje. A legérzékenyebb életkori szakaszban minden gyermeknek joga van egy ilyen serkentő pedagógiai lehetőségre. A kialakított képességek transzferálódnak, és biztos alapot adnak a későbbi tanulmányi és szakmai sikerekhez. Az átfogóan fejlesztő ének-zenei tankönyvsorozat minőségi javulást hozhat a fiatal nemzedék további életének alakulásában.

Egyetérthetünk azokkal, akik azt állítják, hogy az inkluzív/befogadó zenepedagógia hatásai túlnőnek a művészeti tevékenységek gyakorlásán, elsajátításán. Katalizátorként működhetnek a tanulási képességek fejlesztésében, lehetővé tesznek egy humánus, esztétikus megnyilvánulást a mindennapi élet számos területén. A jövő állampolgárai, a mai fiatalok mindenütt a világban belső lelki nyugalomra, harmóniára vágnak. Az életöröm és a jövő reményteli lehetőségei miatt is szükséges, hogy értelmes aktivitásokkal foglalkozva egyensúlyt találjanak önmagukban. Ezen az

alapon a rejtett tartalékok is felszínre kerülhetnek, és személyiségük kiteljesítheti képességeit a legmagasabb szinten. Ez a tankönyvsorozat célja.

A tankönyv szakmai indoklásának összefoglalásaként bemutatjuk a fejlesztő/befogadó zenepedagógia (*inclusive musicpedagogy*) didaktikai szempontjait.

A kodályi alapelv: kiemelten az életszerűség, a kor követelményei, a gyermeki személyiség sajátosságai. Élni segítő zene, a boldogságot, örömet okozó élmény fejlesztő hatása.

A cél: a teljes ember, a zene segítségével kiteljesedett egyén.

A módszer lényege: életkor alapján adni a tananyagot egyéni és képességbeli differenciálással.

- Fokozatosság a teljes rendszerben, egymásra épülés, változatos szervezeti formák, szempontok.
- Demokratikus, vagyis befogadó (*inclusive*) pedagógiai szemlélet. A közösségben és a közösségért dolgozni.
- Komplexitás – nyelv, zene, tánc, képzőművészet –, az esztétikai aktivitások együttese.

A tankönyvsorozat ezeket a kodályi elveket emeli át a gyakorlatba, a tankönyvek és a segédeszközök kidolgozásával segítve a pedagógusok munkáját.

A TANKÖNYV BEMUTATÁSA

A zene titkos nyelve – Ének-zene tankönyv az 5. osztály számára

A Kodály által kiépített zenei nevelési rendszer célja az európai műveltségű, harmonikus, közösségi ember. A jelen ének-zenei tanterv szerint a fő cél a zene világának megismertetése, élményt adó megértetése a diákokkal. Ennek eszköze a zeneértő és zeneérző képesség fejlesztése az együttes élmény alapján, a befogadás, a zenei nyelv megértése és az önkifejezés/reprodukció/kifejezés egységében. E képességek az 1. osztálytól fokozatosan erősödnek az elvégzett fejlesztő munka segítségével az 5. osztályig. *A zene titkos nyelve* című tankönyv az előző évek munkáját folytatja és összegzi.

Fontos tudományos tény, hogy a legutóbbi agyi és pedagógiai kutatások alapján a hallási képesség fejlesztésének optimális ideje három- és hétéves kor között optimális, tízéves kor után csökken a határfok. Ettől kezdve lassabban fejleszthető a hallási képesség, ami a beszédhallás és a zenei hallás területét is érinti, és fontos tényező a fonémák meghallásában. Ezt a felnőttek idegennyelv-tanulási képességének szintje mutatja legjobban. Mivel a célcsoport gyermekeinél lassabban fejlődnek a képességek, reméljük, hogy egy-két évvel meg lehet hosszabbítani ezt a szenzitív periódust. Ezért a befogadási képesség alakítása (a hangok tulajdonságainak érzékelése, differenciálása, ezek megtartási és átalakítási képessége) továbbra is a fejlesztés célja az 5. osztályban. Ez a zenei nyelv, a szövegek, a hangok tartalmi megértésének is az alapja. A szókincs bővítése és a hangok kifejező érzelmi intenzitásának megfigyelőképessége is fontos pedagógiai feladat. Ennek tudatában tekintettel kell lennünk a speciális célra, a gyermekek befogadási és reprodukáló-képességének csökkent szintjére. A munka kezdetén meg kell ismerni személyes lehetőségeiket, ezekhez kell differenciáltan alkalmazni a könyv tananyagát. A magasabb szintű részeket emiatt jelöltük.

A tanév elején néhány óra tudásszintméréssel, ismétléssel indul. Az előző tanév elért eredményeit a dalok, játékok ismétlésével, a közös muzsikálási feladatok megoldásával tudjuk felmérni. Az egyéni teljesítmények, az esetleges problémák feltérképezése még több időt vesz igénybe. Az írás terén lehetnek nagyobb különbségek, emiatt kevés írásbeli feladatot adunk év elején, majd figyelemmel kísérjük ennek a területnek a fejlődését.

Remélhetően 5. osztályos korukra kialakult a gyermekek hallása, mivel a korábbi tankönyvek feladata, hogy olyan feladatokat és aktivitásokat alkalmazzon, melyek lehetőséget adnak a speciális nevelésben részt vevő gyermekek nyelvi és zenei kommunikációs képességeinek kialakítására, fejlesztésére. Az 5. osztályban főleg az osztály közösségében történő élményszerű zenei tevékenységek megszervezésére és a gondolkodás fejlesztésére is alkalmas tananyag és taneszközök megalkotása a feladatunk. Sok énekléssel, ritmushangszerek alkalmazásával, mozgással párosítva használjuk, serkentjük a képességeket. A feladatok fokozatosan nehezebbek, a fejlesztés elvén épülnek. A tankönyv elején a tanulók üdvözlése után a pedagógusoknak szánt bevezető ismertetésben meg lehet találni a legfontosabb adatokat.

A tankönyv 56 egyoldalas leckéből áll, a dalok jelentik az órák központi anyagát. Minden óra egy téma köré épül fel, keretet adva a zenei cselekménynek, amiben a készségek fejlesztése pontos

tervezés szerint halad, ugyanakkor a napi élethez kapcsolódó hangulatú, érzelmű dalok szerepelnek benne. Tartalom szerint három fejezetet különítettünk el, az iskolai élet eseményeihez is igazodva.

I. Dalok reggeltől estig

A fejezet a mindennapi élet eseményeihez kötődő dalokat elevenít fel, melyeknek egy része már hallás után ismerős lehet, de zeneileg itt dolgozzuk fel a dalok témáját és a műzenei kapcsolódásukat. A népdalok gyűjtéséről és feldolgozásairól is említést teszünk.

Az 1–2. leckében a zene szerepéről, a már eddigi ismeretekről beszélgetnek a tanulók, és a Munkafüzet 1. leckéjében írásban is ismétlik az alapozó zenei ismereteket. A 3–5. leckében a reggel dalaival indulunk, lassan elindul a napi munka. A *kánonének* és a *váltakozó ritmus* is fontos része a zenei kifejezéstárnak, ezt is gyakorolják az órákon. Az 5–8. leckében a falusi élet őszi munkáiról énekelnek, közben ismétlik a pentatón és kvintváltó dallamokat. Ezeket a Munkafüzet 2–3. leckéjének feladataival építjük be az ismeretek közé. Itt már megjelenik a *szinkópa ritmus*, ami színesíti a ritmikai lehetőségeket.

A 9–12. lecke dalai is a régi élet történéseit mutatják be, a vidámabb dalok szövegét énekeljük. A dallamban a *fá hang* is megjelenik, a Munkafüzet 4. leckéjének feladataiban ismétljük. A *nyolcadszünet* az új ritmuselem, amit bemutatunk és gyakorlunk a Munkafüzet 5. leckéjében. Ez újabb izgalmakat jelenthet a visszhangritmusok tapsolásánál. A közös muzsikálásra ajánlott Bartók: *Délszlávok* részlete könnyen megoldható feladat. A 13–14. lecke a zenei kérdés-válasz jelenségét elemzi, több példával gyakoroltatja. A Munkafüzet 6. leckéje írásban is gyakoroltatja és a zenehallgatásban is elmélyíti ezt.

A 15–17. leckében a népi játékdalok, párválasztó dalok táncos motívumait is beépítjük az órákba, ezzel a tél felé közeledő sötétebb időszakot is vidámabbá téve a gyerekeknek. A kottaolvasás, a dallamok felismerése a zenei írásjelek alapján több feladatban megjelenik, a dallamkártyákkal is folytathatjuk a gyakorlást. A Munkafüzet 7–8. leckéjének feladatai a mélyebb hangokat is felidéznek.

A 18–19. lecke az este meghittebb hangulatához ad szép dalokat, részben a tanító részére is újakat, majd a 20–21. lecke éjszakába vezető dallamai jönnek. Itt jó alkalom kínálkozik a komplex esztétikai kifejezésformák együttes hatásának bemutatására, gyakorlására. Az alkotás fontos eleme a kifejezésformák gyakorlásának, az érzelmek sokszínű megjelenítésének.

II. Ünnepi dalaink

A 2. fejezetben a téli-tavaszi ünnepkör eddig nem említett dalait is bemutatjuk, a korosztály számára megvalósítható közös muzsikálás lehetőségeit is kihasználva.

A 22–23. leckében a várakozás, előkészület, a 24–26. leckében a közös ünneplés hangulata jelenik meg. A személyes bekapcsolódást segíti a 26. lecke feladata, a karácsonyról készült művészeti alkotások gyűjtése, bemutatása és elemzése. A Munkafüzet 10. leckéje a dalokat idézi fel írásban is.

A tankönyv 27–28. leckéje a regélés és újköszöntés, a 29–32. leckéje pedig a farsang megünneplésének szokását és táncait eleveníti fel. A dalok alkalmasak a hangközök tudatosabb megfigyelésére és az ábécés nevek bemutatására is. Így szeretnénk bátorítani a hangszer

használatára, ami az élő népszokások elmaradhatatlan része. A Munkafüzet 11–13. leckéjének feladatai ebben segítenek.

A 33–35. lecke a hazafias nevelés jegyében idézi a dalokat, zeneműveket. Itt a katonás téma lehetőséget ad újabb ritmuselemek bemutatására, a pattogóbb, gyorsabb tizenhatodok és élesnyújtott ritmusképletek megjelenésére. Még csak ismerkedésként, de már használjuk őket a dalokban. A Munkafüzet 14. leckéjében ezeket figyelik a tanulók a kottaképekben. A fúvós hangszerek is a katonaélet hangjait idézik fel.

III. Zenei utazás Európában

A fejezet alapgondolata az, hogy zenei élményeken keresztül tágítsuk a tanulók megértésének határait. A hazafias nevelés fontos része a zenei oktatásnak, de ugyanígy fontos a más kultúrák megismerése is, hogy a sajátunkat jobban értékelhessék. Ebben a korban már sok gyerek utazott, és kíváncsiak más országokra is. Ezért elindulunk a zene segítségével felfedezni néhány országot Európában. A dalok ennek a korosztálynak megfelelően a gyerekek életéről, játékaikról, táncaikról szólnak a tréfa és vidámság jegyében. Zenei alapot adunk az új dalokhoz.

Az utazást északon kezdjük, ahol a svéd családok legnagyobb ünnepének, a nyárünnepnek a dalaiból ismerünk meg néhányat. A népzene túlélését ezek a dalok jelentették a skandináv országokban, mert ezeket a dalokat ma is népi hangszerekkel kísérve éneklük. Az első osztályban énekelte, *A békanép* kezdetű kis dal is ebbe a csokorba tartozik.

A skandináv közösségi és családi ünnepen nagyon népszerűek a 37–39. lecke dalai. Ezeket az évszázadok alatt kialakult dalokat a családok a nagyszülőkkel együtt táncolják, éneklük június 24-én. Jó alkalmat nyújtanak a tizenhatodok és a 3/4-es dallamok gyakorlására is, mert nálunk ezekből kevesebb van. A Munkafüzet 15–16. leckéjében a tizenhatodokat mélyítjük el írásban is.

A szomszéd lengyelországi 3/4-es dalkincsből az egyik legismertebbet választottuk a könyvben, a 40. lecke *Kukuleczkáját*, a 41. leckében Ausztriából a *Postakocsi kánont*, a 42.-ben a csehek mazurka ritmusú játékdalát, *A kislányok erre jönnek* címűt, míg a 43. leckében az olasz *Rózsabimbó* ismert dallamát éneklük a gyerekek. Végül a Munkafüzet 17–18. leckéjében foglaljuk össze a 3/4-es ütem változatait. Minden dalhoz van játék, mozgás, tánc és hangszeres játék, vagy többszólamú éneklési lehetőség.

A 44. lecke angol dala egy környezetvédelmi órába is jól beillő leírás a víz útjáról, *A távol tengeren* címmel, alkalmas a rajzos ábrázolásra is. A teljes dúr hangsor megjelenik, hangszeren is könnyen játszható. A Munkafüzet 19. leckéje ad helyet a rajzos leírásra.

A 45. lecke Görögországba vezet bennünket, egy kis pásztorfiú életéből éneklünk egy jelenetet, ami a lá-hangsort mutatja be hangszeren is könnyen játszható motívumokkal. A csoport és szóló éneklésének váltakozását is lehet vele gyakorolni.

A 46. leckében Németországba utazunk, és ott üdvözljük a tavaszt, a vándormadarak visszatértét. A szép és könnyű dallam jó példa az AABA forma alapesetére, dúr dallamával és vidám szövegével kedvelt fellépési dal. Jól lehet rá menetelni is, a Munkafüzet 20. leckéjében a „füttynyelv” kísérleteihez is alkalmas. A hangokkal történő kifejezésnek sok formája van, lehet hangszereket készíteni bármiből, ami jó játék.

A 47–49. leckében a tavaszt énekeljük meg különböző országok zenei stílusában. Ezekben főleg a ritmus változatossága érdekes: a német dalban a 3/4, az olaszban a felütéses kezdés és a nyolcadszünetek, a svéd dalban a tizenhatodokkal kapunk izgalmas zenei anyagot. A Munkafüzet 21. leckéjében a különböző ütemformákat emeljük ki táncban és írásban is. Így igazán feltűnik a *Serkenj fel* című dal nyugodt, elbeszélő jellege. Ezért csak a hangerővel lehet valami érdekességet hozni az előadáskor. Ezt is gyakoroljuk: a Munkafüzet 22. leckéje erre ad alkalmat.

Az 50. leckénél elérkezünk a nyár köszöntéséhez *A nyártündér dalával*, amire egy ismert gyermekfilm ad lehetőséget. Juharfalvi Emil nálunk is ismert kis gézengúz, az ő kishúga éneklie ezt a dalt a filmben. A szerző, Astrid Lindgren a gyerekkönyvek nagymestere. Az ő példájára a Munkafüzet 23. leckéjének feladatában filmet és dalt is tervezhetnek a gyerekek.

Hazatérve a Kárpát-medencébe körutazással folytatjuk a nyárköszöntőt. Az 51. leckében Marosszék, az 52.-ben Abaújszántó és Tokaj vidékén járunk. Találkozunk a juhással, aki furulyán játszik, és Bazsa Márival, aki a Tiszába fut be a libái után. Kolozsváron fejezzük be az utazást Virág János mézsáros boltja előtt. A dalok ritmusában megjelenik az alkalmazkodó jelleg, az egyenletes negyedekből rövidebb vagy hosszabb hangok lesznek a szövegnek megfelelően.

A Munkafüzet 24. leckéjének feladatában két szövegben láthatjuk az ismert dalt. *A juhásznak jól van dolga* kétszólamú feldolgozásában követhetik a tanulók a kvintváltást, és énekléssel is bekapcsolódhatnak a műbe.

A tankönyv végén ismétlő összefoglalás következik, az 56. lecke alapján az eddig tanult zenei elemeket, ismereteket tekintjük át, és elénekeljük a hozzájuk kapcsolódó dalokat. A Munkafüzet 25–29. leckéje elmélyíti az év közben tanultakat, játékosan és újszerűen fejleszti a tanulási technikákat. Hanglépcső, szófelhő, kártyajáték, ritmusdominó és nótafa ad ötleteket a további gyakorláshoz. Az adott lehetőségeket a gyerekek személyes képességei alapján választhatjuk.

A teljes anyag a vonatkozó tantervhez alkalmazkodik, azon belül lehetőséget ad a differenciálásra. A kerettanterv követelményeinek határát súroló zenei elemeket kék színnel jelöltük. Ha vannak tehetséges gyerekek, akkor velük ezeket is lehet használni. A kerettantervi célokat és stratégiákat alább közöljük a megvalósítás helyeinek megjelölésével.

A tankönyv nem munkatankönyv, ami azt jelenti, hogy nem ad lehetőséget a fejlesztő feladatok közlésére és elvégzésére, differenciálására, vagyis éppen a legfontosabb pedagógiai feladatot a mellékletként megjelent Munkafüzet hivatott megvalósítani. Emiatt minden fontos zenei elem gyakorlása cím szerint is megjelenik a Munkafüzetben, jól látható utalással a tankönyvi leckére, melynek részletesebb gyakorlását itt végezzük el. A módszertani fejezetben tanácsokat adunk a munkához, valamint a szintén mellékletként megjelent *Gyakorlókétyák* használatához.

KERETTANTERVI FEJLESZTÉSI CÉLOK A TANKÖNYVBEN

1. Tanítási stratégiák a zenei elemek tudatosításához (reprodukció)

A tanterv ajánlásai szerint a hallás utáni daltanulás, a hangszerkíséretes éneklés a sikeres táncház mozgalomhoz kapcsolódóan az élő népi gyermekjátékok, gyermekdalok segítségével új szint adhat az ének-zene tanításához. Ezek sajátossága Kodály Zoltán és Lajtha László szerint (Pávai, 2008) a regösénekhez hasonlóan az, hogy kétütemes, ismétlődő, univerzális, ősi dallammotívumokat alkalmaznak, inkább énekelt mondókák. Roar Bjørkvold (1991) norvég professzor kutatásai alapján is hasonlóak a játék- és gyerekdalok motívumai, hangterjedelme és témái bárhol a világon. A ritmus a szövegekhez alkalmazkodik, versszakonként változik, hiszen a mondóka az alapműfaj (a modern raphez hasonlóan). *A mozgásos játékok, az egyszerű, érthető szövegek, ismétlődő dallamok az aktív zenélés útján serkentik a tanulási képességeket*, ha ezt időben kezdjük el. A népi hagyomány így gondoskodik a gyermekek fejlesztéséről. Falun a gyermekek nem énekeltek a felnőttek dalait, csak hallgatták. Érzelmi fejlődésüknek megfelelően vezetjük be őket a népdalok világába.

Az 5. osztályos könyvben a bevezető ismétlőórák zenei anyaga a további tudatosító munka alapját képezi, amit szekvenciálisan, mindig magasabb megértési szinten idézünk vissza, dolgozunk fel. A zenei elemek tudatosítása a zeneelméleti rendszer sorrendjében következik, mindig a megfelelő tempóban, a gyermekek képességeihez igazítva a felhasznált dalok, gyakorlatok nehézségi fokát.

Az új zenei elemek már a korábbi gyakorlatban használt dalokból kerülnek kiemelésre, ismert dalok részletei, motívumai képezik a gyakorlatok alapját is. Azért szükségesek az új dalok, hogy a gyerekeknek élményt és sokoldalú zenei gyakorlást biztosítsunk a témákhoz és a közös muzsikáláshoz. E dalok zenei alapjai szintetizátoron meghallgathatók, hasonlóan az előző osztályok új dalaihoz, így könnyen megismerhetők mind a pedagógus, mind a gyerekek számára.

A zenei elemek közül az új ritmusértékek további megismerése a dalok énekléséhez is fontos, így a 3-as ütem, a 4-es ütem, a nyolcad szünet és a felütéses kezdés. Mindezeket a régi és a klasszikus zenében mint fontos alkotóelemeket fedezhetjük fel a gyerekekkel. A kedvelt kánonok közül is több használja őket. A 3-as ütem főleg az olasz, német és skandináv dallamokban jellemző. A katonazene, a trombita hangja a variációban jó példa, fejleszti a zenei formaalkotás megértését. A többi fúvós hangszer is kedvelt ebben a korosztályban, különösen a fiúk között. Ezért több katonadalt is választottunk, hogy a hazafias neveléshez, az érzelmek kifejezéséhez megfelelő új szóincset is biztosítsunk.

A régi stílusú dalok közül a vidámabb, gyorsabb ritmusú dúr dallamokat javasoljuk, de az érzelmi változatosság miatt néhány moll dallam is megjelenik, melyeknek szomorkásabb a hangulata. A balladák viszont még nem ennek a korosztálynak valók. Más népek dalai is példát adnak a hajlításra, a tizenhatodos és a nyújtott ritmusok minden formájára teljesen természetesen, a szöveg tartozékaként, ahhoz alkalmazkodva. A Bárdos Lajos által feldolgozott *Este van már, késő este* kezdetű dal a tábortüzes hangulatot idézi fel, az osztrák dal pedig az érzelmek egyéni szintjén ad lehetőséget az óhajok kifejezésére a szöveges rögtönzést is fejlesztve.

Fontos elem a dalanyag ismétlése, sokféle megközelítése, ezért keretjátékba foglalható zenés történetekhez adunk anyagot. A dalokból a diákok össze tudnak állítani egy olyan műsort, ami egy történetet mesél el sok dallal. Emiatt három nagy témakört fog át a dalanyag, amelyek önmagukban is egy összefüggő egységet alkotnak.

2. A zenei befogadás stratégiája

Az auditív figyelem kialakításának legjobb módja a gyermekdalok hallás utáni tanulása, játékos éneklése az irányított hallgatás közben, és az említett közös zenei-nyelvi hangtulajdonságok felfedezése. A gyerekek fokozatosan megismerik a hallható világot, annak minden szépségét és sokszínűségét. Ebben a sajátos munkában *a bevezető időszak másik fő feladata a zenei befogadás, az akusztikai érzékenység a hallás fokozatos és tudatos fejlesztésével.* A hangok tulajdonságainak a nyelvben és beszédben azonos elemei, a hangszín, hangerő, tartam, tempó, hangsúly, a szünetek és a hang irányának felismerése, testi, mozgásos és vizuális kifejezése közben folytatjuk az ismeretek átadását. Fontos elv a munkában, hogy *minden új fogalmat a már élményszerűen megismert zenei jelenség alapján mutatunk be, elemzés után a gyakorlathoz kötjük, és azonnal alkalmazzuk is a zenei-nyelvi tevékenységekben.* Így fejlődik az akusztikus kommunikációs készség. A befogadás és a reprodukció/életre keltés egységet képez az órákon.

A fentiekben felvázolt dalanyaghoz kapcsolódóan sajátos zenékkal is segítjük a sokszínűséget. A trombita és katonazene hangjai, a postakocsi szignálja, a régi táncdal és a görög pásztorfiú sípja, a skandináv tangóharmonika, a magyar duda, az erőteljes népi zenekar és a hárfazenekar éteri hangjának ellentétes hatásai remélhetően érdeklődést váltanak ki a közömbösökből is. Fontos cél, hogy a zene változatosságát, új hangzásait is megtapasztalják, eljutva a mai zenéig. Ezek bátorítják őket a rögtönzésekre, a kifejezés szabadságát is megmutatják. Saját képességeik alapján be kell vonnunk őket a közös bemutatkozó játékokba, az ünnepek és iskolai összejövetelek programjába. A könyv minden órára egyoldalas anyagot tervez, a gyerekek az ismétlő, gyakorló és elmélyítő feladatsort munkalapokon készítik el. Hetven kétoldalas gyakorlókártya segít a játékos gyakorlásban.

AZ 5. OSZTÁLYOS ÉNEK-ZENE TANKÖNYV ÉS AZ SNI-KERETTANTERV MEGFELELTETÉSE

Az ének-zenei SNI-s kerettanterv általános zenei nevelési céljai alapján készült a tankönyv és a hozzá tartozó munkafüzet. Az elkészült tananyagnak a kerettantervhez viszonyított megfeleltetését elemezzük az alábbiakban. Jelölésük: *Tk* és *Mf* a szövegben.

I. A zenei reprodukció fejlesztésének tematikai egysége

A zenei nyelv elsajátítása, a sajátos akusztikus kifejezés hangzó formáinak (dallam, ritmus, zenei motívumok, hangzatok) megismerése, jelölése és tájékozódó jellegű alkalmazása jelenti a zenei reprodukció folyamatának alapját. Az ismeretek átadásának szintjét az alsó tagozaton kialakított képességekre lehet építeni. Ez a hang és jel közötti kapcsolat korábbi gyakorlatára épül, tehát ha voltak ilyen foglalkozásaik, akkor könnyebb a munka elindítása. Ugyanez a hang felfogás, a hallás területére is igaz. A hallás és a gondolkodás fejlődése párhuzamosan alakul az aktivitások folyamán, rendszeres gyakorlás nélkül egyik sem fejlődik. A ritmus és dallam hallás utáni felismerése a napi rutin része.

A fejlesztés területei

Az éneklés, a hangterjedelem szintje.

A korábbi gyerekdal anyag előkészítette az 5. osztály dalainak hangterjedelmét. Az oktávon belül maradunk ebben az évben is, a témákban és zenei elemekben változás van, a teljes rendszert áttekintjük az ismétlődő anyaggal. Az első hónapokban elmélyítjük az ismert dallami és ritmikai elemeket, és ha elértük a megfelelő szintet, kezdhethetjük az új zenei anyag megismerését.

A mozgás és a tánc is kapcsolódik a szövegekhez, azokat játékosan kiegészíti. A dalok kottaképei a könyvben megtalálhatók, az új dalokhoz zenei alapot adunk a dallamok, hangulati jellemzők megismeréséhez, minden előfordulásnál megadva a hangsáv helyét a rendszerben. Ezek később más helyzetekben is használhatóak. A mozgás és játék leírását is közöljük a dalokhoz. Minden leckéhez tartozik egy új és néhány ismétlődő dal.

A ritmuselemek ismerete, ritmushangszerek használata.

A Munkafüzet használata segít a hangok tartamának megismertetésében, gyakorlásában. Itt nem írhatunk a könyvbe, ezért a feladatok elvégzése jelenti az ismeretek alkalmazását (Tk 4., 7., 8., 9., 11. lecke). A ritmuselemek ismétlésével párhuzamosan kezdjük a ritmushangszerek használatát, előbb rövid, majd nyolcüttemes és kétszólamú zenekari előadásra alkalmas gyakorlatokkal (Mf 2., 8., 13., 16. lecke).

A formai elemek, motívumok, hasonlóság/azonosság felismerése, az osztályozás (Tk 13., 14., 16., 20., 32., 40., 42., 44., 46., 47., 49., 50., 51., 55. lecke).

Dallamhangszerek használata: csengettyűk, metalofon/xilofon, sípok/furulya (Tk 47., 50., 44. lecke).

Mozgás és tánclépések az énekelt dalokhoz.

Az első leckétől kezdve jelen vannak a mozgásos feladatok a dal szövege szerinti leírás alapján, vagy a játékos hagyomány szerint (Tk 8., 14., 15., 11., 16., 25., 32., 37., 44., 39. lecke). Ez a lassú-

gyors tempó gyakorlására és megértésére is jó alkalom. A táncok lépéseit például a Tk 32., 33., 37., 39., 47. lecke alapján lehet gyakorolni a dalokhoz.

Játékok és dramatizálás.

A gyermek- és népdalokban mindig együtt jár a dallam, szöveg és mozgás, ezekre néhány példa: Tk 10., 12., 15., 38. lecke. A könyvben szereplő játékokat bemutatjuk a könyvben vagy a kézikönyvben.

A felismerő kottaolvasás (a zenei kódrendszer) alkotóelemei

- *Ritmusértékek* (ütemfajták, ismétlőjel, ritmusértékek és szünetek jele) és ezek használata a gyakorlatokban (Mf 3., 5., 8., 15., 17., 19.; Tk: 8., 11., 17., 25., 31., 33., 38., 39., 41., 43. lecke).
- *Szolmizációs hangnevek és kézjelek.*
- A tankönyv 1–8. leckéjében a pentaton hangok ismétlése történik megfelelő sorrendben, majd az alsó lá és szó következik (Tk 17., 18., 19., 20. lecke), majd a felső dó a 9., 16. leckében, a korábban tanult, jól ismert dalokkal megtanítva.
- Ritmuskotta (Mf 3., 5., 8., 11., 16., 17., 19.; Tk 4., 8., 11., 17., 20., 31., 32., 35., 38., 39., 48., 50. lecke) a ritmusfeladatoknál a fent megjelölt helyeken, és az új elemek tudatosításánál a bevezető időszakban.
- A kottaolvasás elemi szintje – még felismerő jelleggel is – csak a fenti zenei alkotóelemek ismeretében lehetséges, tehát tanításuk a zenei kultúra alapját adja meg.
- *Betűkotta, hanglépcső.* Minden új hang tudatosításánál megjelenik az új hang neve a hanglépcsőn, a többi hanghoz viszonyított helye és viszonya szerint, a hang helyének többirányú bemutatása, megértetése miatt, a hang vonalon lévő helye és kézjele is ekkor látható, egy oldalon, egy leckében. Ha a különböző intelligenciák bemeneti oldaláról, az érzékelési területek felől a hangzással egyszerre kap a gyerek információt, remény van arra, hogy valamelyik eljut hozzá (hang, mozgás, képi és térorientáció). Ezek erősíthetik is egymást, így mélyebb lesz a tapasztalati nyom, az agyban történő változás lehetősége, vagyis eredményesebb a tanulás folyamata. (Tk 6., 7., 8., 9., 17., 18., 20., 50. lecke.) A dalok közül mindig van olyan, amelyben az új hang megtalálható, tehát énekléssel és szöveges relációban is elhelyezzük a hangot, nem marad csak „leckeang”, solmizáció, hanem a dalok szerves részeként jelenik meg. Minden dal oktávterjedelemben marad. A *hanglépcső* segít a hangszeren történő tájékozódásban, a térben való mozgásban, a föl és le irányok megtalálásában és gyakorlásában. Amikor az énekelt hangok helyét és irányát a lépcsőn mutatják, egyúttal a ritmust is gyakorolják, így minden érzékszerv fejlődik.

A zenei alapú logikus gondolkodás/szimbólumképzés

- *Ötvonalas kotta, rögzített dó-hely:* az ismert dalok kottaképe előbb egy állandó dó-hellyel, majd váltakozva, vonalon és vonalközben is megjelenik, hogy a relatív solmizáció gondolkodásmódját, általános szimbólumképző szerepét és lehetőségét is megteremtsük. A dó helyének váltakozása segíti a gyermeket a relációk, a hangok közötti viszonyok

megértésében, vagyis az elvont gondolkodást fejleszti. Emiatt nem szabad ugyanazt a dőhelyet használni, másrészt a dalok hangterjedelme is indokolja a különböző magasságban (hangnemben) történő éneklést.

- Ma is vannak országok, ahol az abszolút szolmizációt használják a hangszeresek miatt, de annak semmi értelme, csak nehezíti, és nem segíti a kottaolvasást. A szolmizáció relatív változata a kóruséneklés segítője, az egyén zenei eligazodásának is alapja. A hangszeresek is használhatják, de nekik más a gondolkodásmódjuk és szükségletük a kottaolvasásnál.
- A dallamvonal és a hangsor ismerete fontos része a kottaolvasásnak, a teljes dallam áttekintésében segít, meghatározza a levegővétel, a motívumok megértésének és a zene tagolódásának módját is a későbbi osztályokban. Már a kezdettől figyelünk erre, a könyvben sok utalás van az összetartozó motívumok, a dallamvonal megfigyelésére. A hangok mozgását és a dallamok irányát kézzel követjük. Később tudatosan gyakoroljuk a dallamvonal megfigyelését (Tk 6., 7.,; Mf – Kodály: *Hej, Dunáról* – a közölt kétszólamú kottaképen).

II. A befogadásra nevelés témaköre

A tankönyvben a zenei befogadás alapvető feltételének, a hallásnak a fejlesztése a kiemelt feladat. A hallási percepció finomítása nélkül nem létezik zenei élmény. A beszéd és a beszédhangok megértésének, a helyesírásnak, valamint az idegen nyelvek tanulásának is a kiművelt hallási képesség az alapja, és csak tízéves korig fejlődik. Az 5. osztályban a figyelem összpontosításának, a differenciálás magasabb szintjének fejlesztése a feladat. Ebben az auditív figyelem, a hangok jellemző tulajdonságainak felismerése, a formaérzék fejlesztése is segítséget adhat.

Az auditív figyelem fejlesztését, a hangtulajdonságok és fogalmak összekapcsolását folyamatosan alkalmazzuk az alábbiak szerint. A hang forrásának megfigyeltetésétől a hangok különböző tulajdonságainak tudatos megkülönböztetéséig jutunk el a következő feladatok segítségével:

- A magas és mély, sötét és világos hangszín (Tk 4., 6., 7., 19., 20. lecke).
- A hangok tartama: rövid-hosszú (Tk 31., 32., 33., 34., 35. lecke).
- Az erős és gyenge, halk és hangos megfigyelése (Tk 18., 19., 20., 49. lecke).
- Gyors és lassú hangok különbsége (Tk 31., 32., 37., 38. lecke).
- Mozgás és hang összefüggése, a tempó (Tk 13., 14., 17. lecke).

A zenei befogadás (zeneértő és zeneérző képesség) fejlesztésének konkrét módja az aktuális napi feladatokban alkalomszerűen jelenik meg, minden előfordulásnál felhívjuk rá a figyelmet:

- A zenei hallás differenciálása, fejlesztése, az irányított figyelem alkalmazásának gyakorlása: többszólamúság az életben, a zenében.
- Az emocionális érzékenység fejlesztése, differenciálás a hangszeres és énekhangok kifejezőerejében.
- A zenei memória, a zenei fantázia, a zenei történéseket megértő/meghalló képességek

kialakítása.

- Az énekelt és hangszeres dallamhallás képességének erősítése.
- A ritmushallás fejlesztése, gyakorlása.

A fejlesztő zenepedagógiai tankönyvsorozat bemutatása

A technikai keretek adottak voltak, ezért mindent jól át kellett gondolnunk a használhatóság és az élményszerűség alapján. Az újszerű ének-zene tankönyvek egymásra épülnek szakmai tartalmi alapon, és a *gyermek zenei fejlesztése irányában haladva* témákra oszlanak, évente három-négy terület szerint. A munkában számolnunk kell a lassabban fejlődő, érzékeny, de sok területen különlegesen tehetségesnek mutatkozó gyermekekkel. Mindez meghatározta tervezésünket.

A legfontosabb szempont, hogy világos legyen, mit akar a könyv, mi a célja – a tantervi meghatározások szerint is – az ének-zene oktatásnak és a megadott feladatok elvégzését lehetővé tevő taneszköz sorozatnak (szemléltetőeszközök, kártyák, gyakorlást segítő feladatlapok, hangszerek stb.).

A legfontosabb elérendő célok a hat-tizenkét éves gyermekek zenei oktatásában:

- a hangok tulajdonságainak, kifejezőerejének érzékeltetése,
- a zene nyelvének, jel-/kódrendszerének megismertetése, használata,
- a zenei motívumok, a zenei törvényszerűségek megfigyeltetése,
- a zenei kifejezésformák megértése és használata, előbb tanári segítséggel, irányítással, majd önállóan és csoportban is,
- a zenei képességek fejlesztése, ezáltal a tanulási kompetenciák javítása.

Kinek szól az ének-zene tankönyv?

A megadott tananyagot differenciáltan kezelve minden tanulót be lehet vonni a közös munkába.

Munkalapok, gyakorlófeladatok

Fontos a zenei nyelv alapelemeinek megismerése, gyakorlása, hogy a fejlesztő gyakorlatok beépüljenek a lecke tartalmába, nem lehetnek öncélúak. A munkafüzet utasítása a gyerekeknek szólhat, de az éneklési feladatokban nem egyes, hanem mindig többes számban: „Énekeljétek, hallgassátok, tapsoljátok!” stb. Ez a tantervből is következik, nem kéri az egyéni éneklést! Ebből következik: a munkalapok szorosan és láthatóan *kapcsolódjanak a lecke bizonyos céljához! A piktogramoknak segíteniük kell a tanítót, hogy a gyerekek hamar megértsék, mi következik az utasításaiból, és azt vizuálisan megerősítsék.*

Milyen felépítése van egy ének-zene leckének?

Mivel a cél a zenei nyelv és kifejezésformák elsajátítása – az életkornak és a személyi feltételeknek megfelelő, a tanterv által meghatározott szinten –, ezért a zenei aktivitások területein kell maradnunk, az idő és a tankönyv korlátozott keretei miatt is.

A következő területekkel kell minden órán foglalkoznunk:

- éneklés,
- ritmikai fejlesztés,
- zenehallgatás, hallásfejlesztés,
- mozgásos játék, dramatizálás,
- zenei írás-olvasás – gyakorlófeladatok,
- közös muzsikálás.

Ez azt is jelenti, hogy minden órának ennyi részből kellene állnia a gyerekek fejlődése érdekében. Az idő és hely szűke miatt esetleg ki lehet hagyni. Mivel ezek a momentumok rövidek, a technikai segítségekkel sok mindent meg lehet oldani rövid idő alatt, de nem érdemes átugrani a zenei aktivitási területet. A legtöbb esetben két-három terület is összekapcsolódik. Például a népi gyermekjáték alatt énekelnek, mozognak és dramatizálnak is, valamint a hallásuk és ritmikai készségük is fejlődik valamelyest. A probléma, hogy ehhez helyre van szükség az osztálytermekben. Remélhetőleg ezeknek a gyerekeknek van több helyük a mozgásra.

A tankönyvekben minden évfolyam számára úgy terveztük meg a leckéket, hogy ezek a területek megjelenjenek egy arányos elosztásban, megfelelő gyakorisággal. Az órák hangulatébresztő dalokkal, mozgással indulnak egy témához kapcsolódva. A zenei fejlesztés érdekében alkalmaztuk a ritmusfeladatokat, a dalokat, az ezek gyakorlására szánt munkafüzeti gyakorlatokat, és végül mozgással, zenehallgatással vagy izgalmas közös muzsikálással zárjuk az órát.

A kottaképek alkalmazása az ének-zene könyvben

A piktogramokat nem használtuk az *éneklés* jelölésénél, hiszen a kottakép maga egy jelrendszer, amit nem lehet másképpen lefordítani, csak énekléssel (vagy *hangszeres muzsikálással*, de ez ritkán fordul elő – akkor lehet piktogrammal jelölni). Egy dalt nem csak szöveggel énekeltek a tanító egy órán, sokszor a szöveget „elvonva” lalával, később szolmizálva is használhatják ugyanazt a dalt ugyanazon az órán, ezek majdnem kötelező módszertani fokozatok. Itt tehát felesleges egyféle utasítást adni.

Ugyanez vonatkozik a *ritmusgyakorlatokra is*: többféle alkalmazási módja van, felismerés, tapsolás, hangszeren való megszólaltatás, sorba rendezés, motívumok kiemelése, több csoportra osztás, hangos, halk játék stb. Ez a tanári munka improvizációs, variációs része. Ha egy tanuló jól megy egy gyakorlat, nehezebbel próbálkozhat, ha nem, más megoldást kell keresnie a megszólaltatásra. A ritmusképlet és a jelölése is egyértelmű jelképzés, nincs más hasonló. Ráadásul egy órán többféleképpen is használhatják! Ide sem tettünk piktogramot.

Ahol szükséges a piktogram:

- Az *írásbeli gyakorlatok* jelölése, tehát az zenei írás-olvasás gyakorlása esetén. Mivel a könyvben nem lehetséges, ezért a munkalapon találhatóak. Hogy könnyen megtalálják őket a gyerekek, a piktogram segítheti láthatóvá tenni és gyorsan kapcsolni az óra menetéhez, hogy az ne akassza meg az óra lendületét.

- *Ugyanígy jó, ha figyelmeztet a zenehallgatásra, a darab címére, szerzőjére, esetleg tartalmára röviden. Ezek is megtalálhatóak a mellékletben a hátsó oldalakon.*
- Hasonlóképpen jól alkalmazható a piktogram a *játékleírásoknál*. Könnyebben odatalálhat az alkalmazó. Több leírást a leckékben rejtettünk el röviden.
- A gyerekeknek élményekre, *közös muzsikálásra* van szükségük, tehát az ilyen alkalmakra is érdemes jelöléssel felhívni a figyelmet, hogy ne maradjanak el. A feladatokhoz a hangszerek megléte a feltétel – a felső tagozatban mindenképpen kellene adni lehetőséget hangszerek használatára. Az alsó osztályokban a dallamhangszerek is megjelenhetnének (xilofon, melodika, metallofon stb.) a hagyományos ritmushangszerek mellett. Akár kis zenekart is lehet csinálni egyszerű eszközökkel.

A *komplexitást* nem úgy értelmezzük, hogy nekünk kell a rajzolást, szövegértést tanítanunk, hanem abban az esetben, ha a *zenei megértést szolgáló* más terület hatása is szükséges, akkor utalunk a kapcsolatra. Ne adjunk rajzolási feladatot, ha nincs konkrét zenei tartalom pl. a hangtulajdonság jellege, a zene kifejezőereje, hangulata, a hangszer hangszínének osztályozása és hasonlítása más hangforrásokhoz, a mozgás és zene kapcsolódása rajzban, a tempó ábrázolása járművekkel stb.. A szóbeli, rajzolásos vagy mozgásos kiegészítő feladat mindig kapcsolódjon az órán átélt zenei élmény elmélyítéséhez, újszerű megvilágításához!

Az *elméleti kifejezések*, fogalmi meghatározások nem fontosak a gyerekeknek, ha sokat emlegetjük, úgyis megjegyzik, de csak *felismerés szintjén* kell ismerniük ezeket – nem követelmény az alkalmazásuk sem. A gyerekeknek *közös muzsikálásra* kell lehetőséget adnunk, a zene megértéséhez kellene elvezetni őket, de mindezt a gyakorlatban szerzett élményekkel, elemző beszélgetéssel. Ezért nehéz elfogadni az újabban bevett megoldást, hogy a *zenehallgatást rábizzák a gyerekre*, minden megbeszélés, utólagos reflektálás és magyarázat nélkül. Hogyan fogják megérteni a zeneműveket, a zenét mint kifejezésformát és tartalmat hordozó szimbolikus jelrendszert, ha csak meghallgatják otthon vagy órán, de nincs pedagógiai követése az eseménynek?

A kézjel használata

A pontos kézjelezés ritmikusan követve a dallammenetet csaknem lehetetlen feladat még felnőtteknek is. A kézjeles technikát általában arra használjuk, hogy énekgyakorlatokban tisztázzuk a relációkat, a hangközök egymáshoz való viszonyát, és tisztítsuk az éneklést a kéz helyzetének segítségével. Mindez lassú tempóban haladva, a hallás fejlesztésével együtt lehet a tiszta éneklés eredményes eszköze. Senki nem akarta mechanikus kézmozgás-gyakorlattá tenni. Arra való, hogy a gyerek kövesse a tanár kézjelét, és arról énekeljen. Ő maga követheti, mutathatja, de főként a dallamvonalat és annak irányát érzékeltetheti jól és tudatosan. Többet kívánni nem reális. Nem is használatos később a zenében, csak a kórusmunka belső hangtisztító gyakorlatainál vagy memorizálási helyzetekben pl. a kórusművekben. A hangszeresek nem nagyon támaszkodnak erre a megoldásra. Ezért a dallamvonal irányának jelzése és lassú tempóban rövid dallamok kézjelezése lehetséges, de ritmikus alkalmazása – különösen ebben a speciális helyzetben – nem reális.

A kompetenciák értelmezéséről

A kompetencia összetett és hosszú időn át alakuló pszichológiai képződmény, kutatások alapján a zenével serkenthető. Ismeretes, hogy csak rendszeres gyakorlás eredményeként és hosszú idő alatt változtatható meg az agyi struktúra, a rendszer teljességében a hatás évek alatt alakítható. Ezért lehet utalni arra, milyen kompetenciákat serkentünk egy bizonyos gyakorlattípussal, de egy órára behatárolni és beírni kissé formális. Zenei képességeket fejleszthetünk, a hallás, a belső kontroll és az érzékek finomítása lehet az eredmény, amivel együtt jár a gondolkodás és a tanulási képességek változása is.

DIDAKTIKAI TANÁCSOK A ZENE TITKOS NYELVE CÍMŰ TANKÖNYVHÖZ

A zenei aktivitás különböző formái

A mindennapi életben, ha zenéről, a zenével való kapcsolatunkról beszélünk, gyakran nem teszünk különbséget a zenei élvezet passzív formája, vagyis a mások zenélésének meghallgatása és annak aktív gyakorlása, vagyis a személyes muzsikálás között. Pedagógiai szempontból nézve világos számunkra, hogy a zenehallgatás passzív zenélési forma, amikor mi nem vagyunk részesei a zenélési folyamatnak, csak mások zenélésének vagyunk hallgatói. Amikor a zene iránti szeretetükről beszélnek, sokan csak a hangverseny-látogatásra, zenehallgatásra gondolnak.

Pedagógiai szempontból azonban nagy különbség van a zenélés aktív és passzív formája között. A zeneművek megismerése, befogadása fontos, azonban a fejlődő személyiség számára az élet korai szakaszán semmi sem pótolhatja az aktív zenélés minden területen hatásosan formáló, katalizátorként ható erejét. Mostanában, amikor olyan sok embernek, különösen a fiataloknak van elektromos vagy mechanikus hangszere az otthonában, egyre nagyobb az igény a hangszeres játék különböző formáira. Sokan szeretnének kitalálni, komponálni zenét, vagyis produkálni, a korábbi passzív zenélés helyett. A szabadidő-kultúra is fokozza az igényt a játékos, közvetlen, élményszerű zenélési készségekre, amelyeket gyerekkorban lehet megalapozni. Az otthoni muzsikálás egyre több felnőtt életének része lett.

Van azonban olyan időszak, amikor az ember olyan zenét szeretne játszani, énekelni, amit mások találtak ki és jegyeztek le. Ily módon lehetséges reprodukálni azokat egy történelmi korszak felidezésére, annak kultúrájaként. Sokszor meghitt együttes muzsikálásra is alkalmat adnak az előző korok zeneszerzőinek művei, s azok játéka közben megismerhetjük az akkori kor érzelmi és gondolati világát. Ugyanakkor egyfajta alkotási folyamatban is részt veszünk, hiszen mi tolmácsoljuk ezeket az érzelmeket, gondolatokat. Az igazi nagy zeneszerzők darabjai fontos üzeneteket is rejtenek, ezért mindig újfajta értelmezésben jutnak el hozzánk, érdemes őket többször is eljátszani. Ezért van az, hogy bizonyos műveket nem lehet megunni, akárhányszor énekeljük a kórusban vagy játszunk a hangszeren, mindig élményt nyújtanak a muzsikáló embereknek.

A sokszínűség a zene használatában a hang reprodukálásának különböző technikai formáin alapul. A népzeneben, a hagyományápolás terén az utánzási formát használták leginkább, mint a tanítás módszerét. Korai éveinkben a szózhagyomány útján, ismétléssel tanulunk mondókákat, verseket, dalokat ma is. Európában – főleg a hangszeres és vokális klasszikus zenében, de a kórusmuzsika új formáiban is – a lejegyzett zene életre keltése ad izgalmas feladatot, ezt használják, mint tanítási formát.

Ugyanakkor a népzeneben, a szórakoztató és tánczenében, a jazzban egyre nő annak szükségessége, hogy az új művekkel ne csak felvételen ismerkedjenek meg a hallgatók. Sok fiatal alakít együttest, saját számokat játszanak, amiket be akarnak mutatni társainak, terjeszteni szélesebb közönségnek is. Ezért a szórakoztató pop- és rockzenében is egyre szükségesebb az írott jelrendszer, a kottairás használata. A másik fejlődésben lévő területet az elektromos hangszerek, szintetizátorok, számítógépek használatának elterjedése tartja mozgásban. Amikor szekvenciaprogramokkal dolgoznak, szükségessé válik az emlékezet segítésére, a hangzatok megértésére a kottakép. Minél

jobban terjed az új technikával történő zenélés, annál erősebben nő az igény a fiatalok körében a hasznosítható, alapvető zeneelméleti ismeretekre.

Ezért a gyermekek jövőbeli aktív zenélésének elősegítése miatt is fontos a zenei olvasás-írás kialakítása. Ahogyan azt már említettük, az első lépéseket már az óvodában el lehet kezdeni. Ott a hangnak és a jelének természetes kapcsolódásával igyekszünk bevezetni a gyermekeket a zenei kommunikáció és a lejegyzés gyakorlatába. A folyamatban használatos mind az utánzás, vagyis a hallás utáni tanulás, mind a hallott hang tudatos lejegyzése. A két nível kiegészíti és erősíti egymást a zenélés folyamatában. Amikor kottát olvasunk, életre keltjük a leírt zenét, de utána már hallásunkkal ellenőrizzük, hogy valóban jól játszottuk-e. Amikor memorizáltuk a kottaképet, akkor már egy beépített tanulási folyamat eredményeként „belülről jön a zene”, a belső hallás irányítja játékunkat. A zenélés játékosságát és élményét a két folyamat egysége biztosítja, ez az alapja a zenei improvizációnak is. Ezt a játékosságot csak azok a gyerekek élik meg, akik korán megismerik a zenei kódrendszert, a muzsika nyelvét, a hangok játékát.

A közös muzsikálás minden formája alkalmas a hangok játékos reprodukálására. Célunk az, hogy az akusztikus élmények utánzás útján, gyakorlás közben tudatosuljanak, később valódi kottaolvasássá fejlődve. Ez izgalmasabbá, tudatosabbá teszi a zenélési folyamatot, és ugyanakkor kialakítja az élethosszig tartó tudatos zenélés szükségletének alapjait. A következő metodikus részben felvázoljuk a zenélés technikájának fokozatos kialakítását és a tanári munka tervezésének főbb feladatait. Fontos, hogy a pedagógus egy megfelelő nehézségi fokon tudja vezetni a csoportot, tudatosan válassza azt a formát a zenélésben, ami alkalmas a gyerekek motiválására. A hangokat három formában használjuk a zenében: ritmusként, dallamként (vagyis énekelt gyakorlatként) és a legkomplikáltabb formában a ritmust és dallamot együtt alkalmazva, hangszeres gyakorlatként megszólaltatva. A hangszerjáték technikája probléma lehet a foglalkozások tervezésében.

A ritmikai fejlődés, a ritmusnyelv kialakítása

Visszhangjáték – azaz zenélés hangzás utánzásával, hallás után

A ritmikus mozgás a kisgyermek hangra történő reagálásával, a test ringatásával kezdődik. Ezt kis hangterjedelmű, ringómozgással énekelt dalokkal lehet erősíteni az óvoda kiscsoportjában. Lassan a dalok szövegének ritmusát a gyerekek már együtt tudják tapsolni a dal éneklésével.

Amikor a gyerekek biztosan énekelnek dallamot, és a dalszöveg ritmusát egyidejűleg tapsolják, akkor lehetséges a fokozatos ritmikai fejlesztés. Előbb rövid kis motívumokkal kezdünk a jól ismert dalok ritmusából (kétütemes motívumokkal). A pedagógus kézi dobon eljátszik két ütemet, „üzenetet küld” ritmusnyelven, majd a gyerekek utánozzák, visszatapsolják azt, például:

Pedagógus:	Tá tá ti ti tá	Osztály:	Tá tá ti ti tá
Pedagógus:	Ti ti ti ti ti tá	Osztály:	Ti ti ti ti ti tá
Pedagógus:	Tá ti ti ti ti tá	Osztály:	Tá ti ti ti ti tá
Pedagógus:	Ti tá ti tá tá	Osztály:	Ti tá ti tá tá

Ezután nehezebb motívumokkal lehet folytatni a gyakorlatokat. Néha olyan ritmikus motívumot is beiktathatunk, amit még nem tudatosítottunk, de a gyerekek megértik, és vissza tudják adni hibátlanul, pl. tizenhatoddal, szünetekkel tarkítva a gyakorlatokat. Minél nehezebb, annál izgalmasabb nekik. A ritmusgyakorlatok motívumait tapsolással vagy hangszeren való játékkal is visszaadhatják a gyerekek. Ha már biztosan alkalmazzák ezeket a motívumokat, akkor ők is tapsolhatnak, küldhetnek üzenetet ritmusnyelven egymásnak és a csoportnak is. Párbeszéd is kialakítható, az egymás mellett ülők motívumot cserélnek stb., így egy titkos „dobnyelv” vagy ritmusnyelv mindennap alkalmazható az óvodában. Ha rendszeresen alkalmazzuk ezeket a gyakorlatokat, hamarosan változást észlelhetünk a gyerekek koncentrációs képességében, ugyanakkor a hangmegtartási képesség, az akusztikus emlékezet is erősödik.

A dob segítségével változatosan alakíthatjuk a gyakorlást. Bemelegítésként az említett visszhangjáték az egész csoportban biztosítja a figyelem stabilitását és a feladatra való koncentrálást. Ezután a dobot körbeadjuk, minden gyerek küldhet üzenetet a szomszédjának vagy egy barátnak, aki visszatapsolja a küldött motívumot, ezzel bizonyítja az üzenet megértését, majd ő talál ki egy új motívumot, üzenetet, és azt dobolja tovább szomszédjának (vagy valaki másnak) a csoportban.

A következő napon a dob középen állhat, esetleg egy széken, és a gyerekek kimehetnek üzenetet küldeni, a pedagógus néha segít egy nehezebb motívummal izgalmassá tenni a játékot. Fontos, hogy minden gyerek szóhoz/dobhoz jusson, és átélje a játékos ritmusnyelv használatának örömét.

Tanácsok a mellékletben közölt dallam- és ritmuskártyák használatához

A ritmikai fejlődés egyik feltétele a játékkal összekapcsolt kottaolvasási gyakorlás. Erre fejlesztettük ki a ritmuskártyákat (M 1-2), két csoportban, kétnegyedes oldalúakra és háromnegyedekre osztva őket. A játékban külön kell használni őket értékük szerint, tehát két csoport játszhat párhuzamosan: egy a kétnegyedeseikkel, egy másik a háromnegyedeseikkel. Úgy komponáltuk meg a motívumokat, hogy a kétnegyedes üteműek maradék nélkül bekerülhetnek az azonos ritmusértékek alapján felrakható dominójátékba, a háromnegyedes üteműeknél egy kártya kimarad, és azt kell megmondani a végén, hogyan kellene átalakítani, hogy be lehessen tenni, mint utolsó kártyát.

A kártyákban minden lényegesebb ritmusmotívum megjelenik, és a dominójátéktól kezdve a borítékban küldött ritmikus üzenetek elolvasásáig sokféleképpen lehet használni őket. A tanulás folyamán főleg az új elemeket tartalmazókat használjuk gyakorlásra, később ismétlésnél a teljes készletet lehet használni. Egymásnak is küldhetnek kártyákat borítékban, amiket le kell másolni és minden hang jelentését értelmezni, ami jó kis fejtörő a játékos gyakorlás közben.

A dallammotívumos kártyáknak két fokozata van nehézségi szint szerint. A betűkottás, szöveges hátoldalúakba (M 3-4) lehet a szövegre támaszkodva találgatni a szétvágott kártyák összetartozását, majd elénekelni a dallamot szöveggel, szolmizálva. Ha nehezíteni akarjuk a feladatot, akkor csak a szolmizációs oldalt szabad nézniük a párok megtalálásában, később ellenőrizhetik a szöveg alapján, helyes volt-e a döntés.

Az M 4-5 kártyák a legnehezebbek, mert kottázott formában, csak egyetlen motívumból kell felismerni a teljes dalt, a megadott, váltakozó dóban lévő kezdőhang segítségével, sokszor nem is a legkönnyebb részletéből. Ezt a képességek mérésére is lehet használni, az egyéni kottaolvasási

szintet jól mutatja a felismerés ténye. Ha túl nehéznek érzik, lehet szolmizálva vagy dúdolással segíteni a gyerekeknek. A szöveg itt is jó támaszt adhat, ha annak éneklésével kezdik a feladat megoldását, és a dallam motívumát így idézik fel. Aztán már csak egyeztetni kell a megadott kottakép dallamát és ritmusát a kottaképpel, de ez sem könnyű.

A M 7-8 hangszeres név és felismerés gyakorlására szolgál, használható például zenehallgatásnál. Fel lehet mutatni a műben megszólaló hangszereket hangjuk alapján, vagy a dalokban szereplőket a nevük alapján. Megszólaltatás, anyag stb. alapján osztályozhatják őket csoportmunkában is, alkalmas az elméletben tanultak megértésére. A kártyák mindenképpen új lehetőségeket adnak az órai munka színesítésére, a gyakorlás vidámabbá tételére.

Többszólamúság

Többszólamú gyakorlatok ritmussal és dallammal

Amikor a három alapvető ritmikai elem (ta, ti és szünet) már olyan színvonalon használatos, hogy a gyerekek le tudják jegyezni, el tudják játszani a ritmusmotívumokat, akkor el lehet kezdeni a többszólamúság kialakítását. Előbb ritmussal kezdjük, és nagyon fontos, hogy a különböző szólamok hangszíne karakterisztikusan másféle, elütő legyen, könnyen megkülönböztethető egymástól. A világos hangszint adó hangszerek egy csoportban játszanak egy szólamot, a sötétebbek egy másikban. Ha kézzel tapsolunk az egyik szólamban, akkor a lábbal, talppal ütügetés lehet a másik szólam. A szólamok összetartozását könnyebben megértik, ha azokon belül azonos hangszínhez tartoznak.

Például:

1. szólam tapsol: ti ti tá ti ti tá
2. szólam lábbal dobbant: tá szün tá szün

Egy fontos szabály az is, hogy a szólamokat ajánlatos cserélni, hogy a gyerekek újfajta feladatokat kapjanak, és kipróbálják az adott lehetőségeket. Aki tapsolt, dobbantani fog a következő gyakorlási részben, vagyis szerepet és szólamot cserélnek. Ugyanakkor meg kell hallgatniuk, hogyan szól a játszott szólam, és figyelni az együtt hangzó értékek arányát. Amikor két rövid hangnak kell szólnia egy hosszú alatt, tudatosan figyelniük kell a hangzásra, ami ellenőrző, kritikus hallgatást igényel. Amikor tudják, mit játszanak, és hogy annak hogyan kell hangzania, akkor már a tudatos, kottahű zenélés felé haladunk a hatékony ritmusolvasási gyakorlatokkal.

Dallaméneklés kísérettel, vagyis dal és ritmus együtt a következő nehézségi fokot jelentik a tervezésben. Ha a régen ismert dalokhoz ritmuskíséretet játszunk, akkor egy újfajta zenei élményt adunk a csoportnak. Bizonyos dalok sokkal izgalmasabbak lesznek egy jól odailló visszatérő ritmikai motívummal kísérve (osztinató), amit minden gyerek könnyen el tud tapsolni vagy hangszereken játszani. Az a fontos, hogy az ütemtípus jellege jól kitűnjön, egy kiegészítés legyen az énekléshez. Alkalmasak az osztinató játékhöz:

2-es ütem: tá szün tá szün; ti-ti- tá ti-ti- tá-

3-as ütem: tá szün tá tá szün tá; tá ti-ti tá tá ti-ti- tá

4-es ütem: tá ti-ti ti-ti tá tá ti ti ti tá; tá tá szün tá tá tá szün tá

Lépésről lépésre tervezünk, hogy a gyerekek biztonságosan tudják megoldani a feladatokat.

- a) Előbb a ritmust gyakoroljuk, hallgatjuk tapsolás közben az ütem tipikus hangsúlyával.
- b) Ezután egy csoport tapsolja a ritmust, a kijelölt dalra gondol magában énekelve.
- c) A csoport egyik fele énekel, a másik a ritmust halkán játssza hozzá.
- d) Kétütemes előjáték a ritmussal, utána belép az éneklés a másik csoporttal.
- e) A csoportok cserélnek: az éneklő játssza a ritmust, és a tapsoló fog énekelni.
- f) A legutolsó nehézségi fok: minden gyerek énekel és tapsol.

A ritmusos többszólamúság akkor a legeredményesebb, ha a gyerekek előtt látható a feladat írott formája a táblán vagy nagyalakú papíron felfüggesztve. Akkor mindig tudunk segíteni a ritmusfeladat követésével, ha bizonytalanság mutatkozna. Idővel hosszabb motívumokat is tudnak követni és tapsolni a dalokhoz. Mindig a gyerekek természetes kíváncsisága és készségeinek nívója adja meg a fejlesztés tempóját. Amikor a gyerekek biztosak a ritmikai elemek használatában, saját kitalálású motívumokat tapsolhatnak, közösen kitaláljuk, hogyan írhatják le a papírra, táblára.

Kánonéneklés – lehetséges?

Sokan gondolják, hogy a tudatos többszólamú éneklés elképzelhetetlen sajátos nevelési igényű gyerekcsoportokban. Itt most szeretnénk ezt a tévhitet eloszlatni, és bátorítani a foglalkozást vezetőket ennek a lehetőségnek a felfedezésére. A többszólamúság alapja a figyelem megosztásának képessége. Ha egy területen már kialakult, hasznosítható és fejleszthető másutt is. Ezért merjük tapasztalataink alapján bemutatni a ritmus- és daléneklés gyakorlatain felnőtt gyerekek kánonéneklési lehetőségeit.

Az első alapelv az, hogy mielőtt a többszólamú éneklésre gondolunk, a csoportnak biztosnak kell lennie az egyszólamúságban. Egységes, tudatos tiszta éneklés nélkül nem lehet áttérni több szólamra. A dalok szövege is fontos, mert a kánon éneklésében egy másik szólam később éneklő ugyanazt a szöveget. Tudniuk kell megtartani a szólamhoz tartozást. Szerencsére vannak olyan kánonok is, ahol a szöveg azonos, vagy jelentéktelen szerepe van a zenei anyagban. Először ilyen kánonokat keresünk. A dalfüzetben ajánlottunk néhányat, de a hagyományos kánonokat is végignézhetjük a kicsik szempontjából elemezve a nehézségi fokukat. Ha vannak kedvenc kánonjaink, és a gyerekek tudják őket magabiztosan egy szólamban, szöveggel énekelni, akkor kezdődhet az izgalom.

Amikor a gyerekeket két szólamra osztjuk, akkor előbb átismételjük a kánonra szánt dalt együtt. Ezután az egyik szólam elkezd egyedül, de a másik egy kicsit halkabban lép be, hogy ne hangozzon, kiabálja túl az elsőt, inkább kövesse azt, mint egy visszhang, és csak lassan érje el az azonos erősséget, hogy egyenrangúak legyenek a kánonban.

Most néhány konkrét javaslat kánonéneklésre a dalfüzetből:

- Kétszólamúak: *A Ha kint az erdőn sétálsz, A tóparton* – és a népdalkánonok többször

elénekelve biztonságossá válnak, pl. *Szélről legeljetek, Kiment a ház, Gábor Áron rézágyúja*.

- Háromszólamúak: *Béka kánon, Már zengve szól, Harangok zúgják* – amelyek tulajdonképpen nem nehezebbek.
- Két- vagy négyszólamúak: *Pál, Kata, Péter és János bácsi* (66), ami tipikus visszhangdal és kánon is egyúttal, nagyon jó játék, és korán lehet énekelteni. Bizonyos dalok mozgással is variálhatók, akkor még vidámabb hangulatot keltenek mind a csoportban, mind egy kis bemutatón a szülők előtt. Erre alkalmas a *Ha künn az erdőn sétálsz* (96) és a *Béka Úrnál* (26).

Hangszeres játék

Technika és tudatosság a hangszerjátékban

A gyerekek érdeklődése nagyon hamar a hangszeres játék felé irányul. Már a korai években szívesen kutatják a hangszerrel kelthető hangeffektusokat, összehasonlítják a hangzásokat, játszanak a színekkel, önkifejezéssel. Minden új hangszer új technikai lehetőségeket is jelent, így mindig nagyon motiváló, ha a gyerekek lehetőséget kapnak a hangszerekkel kísérletezni. Ha már néhány alapvető hangszerrel próbálkoztak az óvodában, akkor lassan a tudatosabb játékokra is felhasználhatjuk a rendelkezésre álló ritmus- és dallamhangszereket. Minden hangszernek megvan a sajátos kifejezési lehetősége. A különböző hangszereket ezért meghatározott céllal használjuk. A ritmushangszerek a ritmikai folyamat kifejezésére alkalmasak, dallamokat pedig a hangmagasság kifejezésére is alkalmas hangszereken játszhatunk.

A ritmushangszerekkel a már említett ritmikai gyakorlás során ismerkedhetnek meg jobban, de a dallam játszására alkalmasakat csak akkor lehet igazán élvezni, ha már értik a hangok magasságának, mozgásának elvét. A felfelé, lefelé haladó hangok logikája ad lehetőséget a dallamvonal hangszerre helyezésére. Ha felismerik az azonos, az ismétlődő, a kis lépésekben haladó és a nagy távolságban ugráló hangokat, akkor érdemes elkezdni a dallamhangszerek használatát.

A hangszeres játék nemcsak a megszólaltatás technikai problémáját jelenti, de fontos, hogy a kifejező hangzásra is megtanítsuk a gyerekeket. Ilyenek a gyermekek számára egyszerűbb xilofon, metallofon, melodika, furulya, esetleg egyszerűbb billentyűs hangszerek, a kis méretű szintetizátorok. Kezdetben a „kész” hangokkal rendelkező xilofon, metallofon vagy harangjáték a legalkalmasabb. A játékot egy kézzel is lehet végezni, de az ügyesebbek mindkét kezüket használhatják. A melodika fújással ad hangot, és billentyűzött hangok vannak rajta, mint a tangóharmonikán.

A ritmushangszereket is lehet kifejezéssel, változatosan alkalmazni. Hangzás szerint a magas hangúak csoportjába tartozik a triangulum/háromszög, a réztányér, a kasztanyett, a maracas (rumbatök) és a tikfa. A mélyebbekhez a dobokat, kézi dobokat, egyéb otthon készített hangszereket sorolhatjuk. Előbb hagyományos módon használjuk őket, de idővel felfedezhetnek újfajta játékmódot is a gyerekek. Fontos, hogy a hangszeres játék rendezetten, irányítottan történjen, különben káosszá fajulhat a játékos gyakorlat. Már a gyerekek aktivitásának a kezdetén határokat és szabályokat kell állítani, akkor mindenki tudja, mit miért kell tenni. Néhány tanácsot adunk a tapasztalatok alapján a munka szervezéséhez a nagyobb létszámú gyerekcsoportokban:

A hangszer bemutatása

Előbb felmutatjuk a hangszert a gyerekeknek. Ezután a pedagógus játszik rajta, a gyerekek figyelnek, hallgatnak a játék alatt. Megbeszéljük, milyen játékmód adja a legszebb hangot, csengést stb. Ily módon meghallgatnak néhány hangszert, a nevükkel is megismerkednek. Ezután a gyerekek kipróbálhatják őket egyenként, sorba adva, hangoztatva. Ha már körbejártak, akkor egy kitalálós játékot szervezünk. Minden gyerek kap egy hangszert, behunyja a szemét, és a tanár megérinti azt a gyereket, aki játszhat a hangszeren. Ő felnézhet, elkezd játszani, de a többi még mindig behunyt szemmel kitalálja, melyik hangszer hangját hallották. Ez így megy mindaddig, amíg minden hangszer hangját meghallgatták és felismerték. Ez egy izgalmas és jó hallásgyakorlat.

A hangszerek csoportosítása hangzín alapján

Ha van többféle hangszerünk, és mindegyikből néhány, akkor a gyerekeket a hangszer kiosztása után csoportosítjuk. Feltételezzük, hogy egy csapat maracast kap, egy másik farudacskákat (claves), egy harmadik harangjátékot (csengettyű), esetleg háromszögeket (triangulum). Ugyanígy az otthon készített hangszereket is hangzás alapján két-három csoportra osztjuk. A helyzet a zenekari szólamok szervezésének előkészületére hasonlít, minden résztvevő fontos, tudja a helyét, és felkészül a játékra. Ez a világos dramatizált folyamat segít a zenélésben.

Ekkor elővesszük a kottát, az elkészített nagyalakú papírlapot, amit felteszünk a táblára.

Tá- ti ti ti ti tá

Intésre a csoportok egymás után játszanak, mint a zenekar szólamai, végül együtt:

Maracas csoport	Tikfa csoport	Harangjáték csoport	Teljes zenekar
Tá ti ti ti ti tá	Tá ti-ti ti ti tá	Tá ti ti ti ti tá	Tá ti ti ti ti tá

Minden csoport hangzása másféle, a szólam egységessége fontos, végül hallhatják a teljes összhangot a zenekarban. Egy ilyen egyszerű gyakorlat is fontos a további fejlődésben, mert érzik az összetartozást, egy megosztott munkafolyamatot és az egymásutániségot a zene folyamatában. Amint a könnyű motívum jól ment, akkor lehet nehezebb ritmuselemekkel különböző feladatokat adni a csoportoknak, esetleg ritmuskánont játszhatnak. A mozgás egységessége, az időbeli pontos belépés, a zene követése nagyon fontos motiváló eszköz.

Dallamhangszer alkalmazása csoportban

Az idősebb gyerekek vágyanak a nehezebb, izgalmasabb feladatokra. Ezért a hangszeres gyakorlatok alkalmasak a további motiválásra, ha kellő pedagógiai tapintattal kezeljük a gyakorlatokat. Jó, ha rendszeresen elővesszük a dallamhangszereket, új dalokat mutatunk be a hangszeren. Mindig népszerű a kedvelt, régebben megtanult dalok felelevenítése, ha egy kis csokorba kötve, dramatizálva újraénekeljük őket. A hangszeren az a legkönnyebb, amit már tudnak kívülről énekelni. Kézzelet mutatjuk a dallam irányát, a dallamlépcsőn sétálva követjük a ritmusát, aztán megmutatjuk, hogyan néz ki hangszeren játszva. A *Karácsonyi harangokat* már bemutattuk korábban, itt csak

felidézzük a xilofon három hangját, amin el lehet játszani. Kezdetben le is lehet venni a többi hangot, ami nem szükséges a játékhoz. Ha van hangdobozkészletünk, különböző magasságban lehet játszani a hangokat a kiosztott három hangon, vagy c-e-g, vagy d-fisz-a változatokban. A korábban leírt megoldással minden gyerek eljátszhatja, amíg a sorára vár a játékban, figyelni a többiek mozdulatát, és addig megtanulja a játékot is a hangszeren. Az az érdekes, hogy milyen fegyelmezetten és csendben várnak arra, hogy rájuk kerüljön a sor. Teljes összpontosítással figyelnek az előttük játszóknak minden reagálására.

d d d m m m s s s m----

Harangok zúgják, hogy Karácsony van, ILU

d-----m----s-----d-----m-----s----d-----m----s-----d-----

Bing, bing, bing, bing, bing, bing, bing, bing, bing, bing, bamm

A későbbiekben a teljes öt, majd hét hangot használjuk a dalok hangterjedelmének megfelelően. Egy nehezebb dal lehet a *Kacsamama úszik* (8), ami hat hangot tartalmaz. Ebben is sok az ismétlődő hang, könnyen megtanulható a xilofonon. A *Békanép* (10) is hat hangból áll. A *Víg madár* (101) öt hangból áll, de nehezebb a ritmusa.

Soha nem kényszerítjük a gyerekeket a hangszeres játékra, csak azok játszanak, akiknek kedvük van hozzá. Ha a nagyalakú xilofont egy gurulós székre tesszük fel, állítva, akkor körbe tudjuk vinni a gyerekek előtt. Aki jelentkezik, kipróbálhatja, a szomszédok nézik, és lassan mind felbátorodik, ki akarja próbálni. Ha csak rövidebb motívummal kezdjük, sokkal könnyebb motiválni a gyerekeket.

Pl. *Mikulás-dal*

egyik motívuma: s—s—m—m—r—r—d—

(felülről lefelé, kétszer ütve a hangokat)

majd a másik: d—d—r—r—m—m—r—

(alulról felfelé, kétszer ütve)

Mindegyik motívum többször fordul elő a dalban. Ha egyszer megtanulták, csak össze kell rakni a szerkezet alapján az elsőt kétszer, a másodikat kétszer, és ismét az elsőt kétszer játszva, és már tudják is a teljes dalt! Azt is lehet, hogy a kicsiknél két csoportra osztjuk a dallamot motívumok szerint, és intünk, amikor következnek. Fontos, hogy merjenek játszani és próbálkozni. A folyamatban való részvétel a fejlesztő, nem az eredmény a legfontosabb. A hallható zene is egyre jobb lesz, és a fejlődés szembetűnő a gyerekek muzsikálásában.

Az együttes hangszeres játék, zenekar az osztályban

Már eddig leírtuk az idevezető utat, de amikor többen biztosan játszanak hangszeren, és van elég dallamhangszerünk, kis zenekart szervezhetünk. A tanár fantáziája sokat segíthet, az a lényeg, hogy minden gyerek részt vegyen benne. Néhány, aki nem tud még dallamot játszani, ritmushangszert kap, vagy énekel a „kórusban”. Minél izgalmasabban rendezzük meg a helyzetet, annál nagyobb

kedvvel vesznek részt a gyerekek. Gondoljunk a szülők meglepetésére, ha gyermekeiket ilyen helyzetben látják a bemutatókon, ünnepségeken!

Mozgás, tánc, drámajáték – a spontán esztétikai kifejezés lehetőségei

1. Szabad improvizáció hangszereken

Ha kialakult a hangszer használatának technikája, ismerik a hangzási különbségeket, akkor sokféleképpen fel lehet használni a gyerekek tudását és fantáziáját. Például amikor mesét akarunk dramatizálni, akkor felerősíthetjük a hatást a zenei hangokkal, mintha filmzenét írnának! Meghatározzák, milyen hangok illenek a különböző szereplőkhöz, hiszen már hallgattak sok zenét az állatok ábrázolásával, az eltérő hangulatok kifejezésével. Korábban már „írtak” viharpartitúrát, otthoni zajokat, most már csak össze kell illeszteni és használni a korábbi élményeket. Ily módon a zene kifejezőereje is egyre világosabb számukra, nem kell róla sokat beszélni. A hanghatások tudatos alkalmazása a konkrét helyzetekben megmutatja kialakult zenei gondolkodási szintjüket is.

2. A zenére történő szabad mozgás és tánc

Ezen aktivitás a gyermekek mozgásos improvizációs képességét igyekszik bátorítani. A magyar népi játékokban, táncban meghatározott mozgásokat kell végezni, ugyanakkor úgy érezzük, nem szabad az egyéniség kifejezőmódját teljesen a hagyománynak alárendelni. Ezért jó, ha másféle ritmusokra, tempóváltásokra, kötetlen formájú mozgásra is adunk alkalmat az óvodában.

A munkalapokhoz tartozó zenei anyagban sok a hallgatással, vizualizálással és mozgással egyaránt alkalmazható részlet. Ezek rövid zenei idézetek, amelyek egy bizonyos hangtulajdonság megfigyeltetésére, annak mozgással, hanggal történő illusztrálására szolgálnak. Célunk az, hogy a gyerek egész testével, intuitív belső mozgásaival is megértse és feldolgozza a hang élményt. Ezért a szabad, improvizációs mozgásnak is lehetőséget adhatunk a foglalkozások alatt. Azok a csoportok, amelyek ezzel a módszerrel kapnak lehetőséget a zene hangulatának, történéseinek egyéni kifejezésére, sokkal differenciáltabban és eredetibben mozognak a testnevelés- vagy táncfoglalkozásokon, mint a többiek. Ilyen lehetőségeket tartalmaznak a kalandok leírásában is jelzett zenei részek, amikor menetelés, gyorsabb-lassabb tempóban történő járás ad alkalmat a zene és a mozdulat összekapcsolására. Minden foglalkozás végén van egy táncos, mozgásos reagálásra alkalmas zenei részlet.

3. A különböző zenei aktivitásformák egysége – a „musical” mint pedagógiai eszköz, és lehetőségei, használat a fejlesztő oktatásban

Az utóbbi évtizedekben a musical műfajának megjelenésével elindult egy esztétikai komplexitásra törekvés az oktatási gyakorlatban is. Ez azzal is magyarázható, hogy a modern zenei formák közül a táncos, kifejezések változatosságával manipuláló drámai forma a legnépszerűbb a fiatalok körében. Sok zeneszerző felhasználta ezt a lehetőséget, hogy népszerűen fejezze ki témáját, nem véletlen, hogy a gyerekek is szeretnek ebben a műfajban játszani, használni kialakított képességeiket. A kerettörténettel egybefoglalt zenei előadás sokoldalú fejlesztési alkalom és népszerű program az óvodai-iskolai ünnepélyeken. Amikor a csoport zenélési készségei és éneklési kedve is kialakult, akkor

eljön az ideje annak, hogy egy minőségileg magasabb szinten összefoglaljuk a gyerekek képességeit, vagyis elkezdhetünk egy koruknak megfelelő dramatizált történetet, „musicalt” alkotni. Mivel az előadásban a díszlet, a kosztüm is fontos, a musical valóban alkotó feladatot jelenthet a nagyobb közösség számára. A következő részben néhány tanácsot adunk a munka pedagógiai tervezéséhez.

A folyamatos munkát mindig a csoportban részt vevő gyerekek lehetőségeihez, adottságaihoz, érdeklődéséhez illesztjük. Nagyobb gyerekekkel, és abban az esetben, ha kétszer foglalkozunk a gyerekekkel egy héten, előbb is el lehet jutni a zenei kifejezési és megértési területen egy olyan színvonalra, amikor a gyerekek már önállóan is tudnak énekelni, mozogni, és részt tudnak venni egy, a koruknak megfelelő dramatizált zenei folyamatban. Ilyenkor jól nyomon követhető a transzferhatás, vagyis a korábbiakban elemzett különböző esztétikai területek egymást erősítő fejlesztő hatása. Az éneklés, a mozgás, a tánc és a dramatizálás kiegészíti, felerősíti a fejlesztési folyamatot, maradandó élménnyé válik a gyerekek számára.

A munka folyamán az a vezérlő elv, hogy minden gyerek a számára legmegfelelőbb helyzetben működjön közre. Bátorítani kell a zenei kommunikációban járatlanabbakat, segíteni őket feladataik megoldásában és felébreszteni alkotó fantáziájukat, hiszen az aktivitásuk intenzitása ettől függ. Ha a korábbi gyakorlatokban is a természetes kommunikációs részvétel volt az alapvető forma, akkor nem lesz nehéz bevonni őket az új, kicsit izgalmasabb játékba. A foglalkozást vezető pedagógus a gyerekekkel együtt formálhatja meg a történetet, kereshetnek alkalmas dalokat a korábbi kedvencek közül, tervezhetik a kosztümöket, díszletet stb. az alkalomnak megfelelően.

A fejlődés követése, a munka értékelése

Hogy segítséget tudjunk adni a gyengébb gyerekeknek, és továbbfejleszteni a tehetségesebbeket, szükséges az egyéni teljesítményük időnkénti ellenőrzése. Ez újfélé feljegyzési technikát igényel megadott szempontok szerint, melyhez táblázat adhat segítséget, ami megkönnyíti saját pedagógiai munkánk eredményességének dokumentálását is. Az egyéni fejlődés követése fontos a gyermeki személyiség harmonikus alakulásának folyamatában.

A táblázatba kérdéseket írunk be, és a fejlődés folyamán megfelelő szinteket jelölünk:

- Képes-e a gyermek a hangok reprodukálására a megfelelő magasságban, kifejezéssel?
- Figyelmes, koncentrált a közös hallási gyakorlat alatt?
- Milyen a ritmusérzéke, mozgáskultúrája?
- Megérti-e azokat a vizuális-akusztikus szimbólumokat, amelyeket alkalmazunk?
- Szeret-e szabadon játszani a hangokkal, vagyis improvizálni?
- Milyen az auditív/hangi-zenei emlékezete?
- Lelkesedéssel vesz-e részt a közös énekes-mozgásos alkalmakon, vagy csak kellenlenül?
- Használja-e a különböző esztétikai kifejezéseket, amikor spontán játékokra van lehetőség? Mely formákat részesíti előnyben?

Ha a pedagógus ilyen szempontok szerint is figyeli a gyerekeket, észreveheti a zenéhez vagy az egyéb esztétikai kifejezési formákhoz való viszony alakulását és azokat a területeket, ahol egy gyerek különösen negatív, illetve kiemelkedő a csoport átlagához viszonyítva. Ennek megfelelően lehet az egyéni fejlesztésre lehetőséget keresni. Nem kell beszélni a megfigyelt teljesítményről a gyerekekkel, csak serkenteni és megdicsérni a megfelelő időben. Fontos, hogy érezzék az őket követő pedagógus figyelmét, törődését a csoporton belüli megnyilvánulásokban is. A gyermekcsoport fejlettségi szintje határozza meg, hogy a pedagógus milyen nehézségi fokon választja a dalt, a gyakorlatok összetételét.

Ez a vezérfonal a célokhoz illő, tartalmilag összefüggő tananyagot említi. Nem kell mindent egyszerre elvégezni, hiszen a tudás spirálisan épül, mindig új szempontok szerint gyakorolhatjuk a fontos készségeket, fogalmakat. A gyermekek aktív részvétele azt jelenti, hogy minden fejlesztő foglalkozást az ő aktuális készségszintjükön kezdünk a hangkép feldolgozásával. A vegyes csoporttal dolgozók is tudnak a megfelelő szinten feladatot adni a gyerekeknek a foglalkozáson belül. Nagyon fontos, hogy minden gyerek érezze részvételének jelentőségét.

Jó munkát és sok örömet a fejlődő gyerekekkel!

TARTALOM AZ 5. OSZTÁLYOS TANKÖNYVHÖZ

Lecke	Téma	Kiemelt zenei elem	Munkalap	Zenélés, játék, mozgás
	I. Dalok reggeltől estig			
1	A zene szerepe az életünkben Ismétlő-felmérő óra A 4. osztály dalainak felismerése, zenei elemeinek tudatossági szintje, követelmények szintje szerint	Dallami, ritmikai elemek ismerete, szolmizálás	Dallamírás, szolmizációs hangnevek	Kártyák (dallam és ritmus) használata
2	Amit már tanultunk a zenéről Kánonéneklési kedv, a vonatkozó negyedikes tanterv szerint	Kézjel használata, éneklési kedv	Ötfokú hangsor, dó-pentachord, az ütemfajták ellenőrzése	Élő zongora
3	Pál, Kata, Péter Kánonok éneklése, ismétlés	A szolmizációs hangnevek	Szolmizációs hangok használati szintje	Csengők, xilofon használata
4	Megyen már a Hajnalcsillag Hajlik a meggyfa	A szolmizációs hangnevek	Szolmizációs hangok használati szintje	Csengők, xilofon használata
5	A tokaji szőlőhegyen Megismerni a kanászt	Kézjeles éneklési szint ellenőrzése	Dallamhangok szolmizációs neve és kézjele	Szüreti dalok, versek, képek, a munka ritmusa
6	Hála Isten, makk is van Hej, Dunáról fúj a szél	A pentaton hangsor, a kvintváltás a kórusműben	Pentaton dallam lekottázása, Egy kis malac	Kodály: Hej, Dunáról gyerekekkel, kvintváltás a kórusműben
7	Megrakják a tüzet Volt nekem egy kecském	Régi stílus, a kvintváltás	Kvintváltó dallamok formai elemzése	Volt nekem egy kecském, kétszólamú változat előkészítése

8	Hull a szilva a fáról Itt ül egy kis kosárba	Szinkópa	Ritmikai fejlesztés egyenletes és szinkópás motívumokkal	Ütőhangszerek használata dalokhoz
9	Úgy tetszik, hogy Fehérvárra megyek én	A fá hang, szinkópa gyakorlása	A szinkópák jelölése, kiegészítése szövegben	Bartók: Délszlávok, meghallgatás és kétszólamú játék
10	Kitrákotty mese Én elmentem a vásárra	A fá hang gyakorlása	Virág Erzsi a fá hang gyakorlására	Kodály: Székelyfonó – részlet, a dal, szólóének kifejezésének megfigyelése
11	Három szabólegények Ettem szőlőt	Nyolcadszünet jelölése	A fá hang és a nyolcadszünetjel gyakorlása	Ritmuszenekar ismert dalokhoz
12	Összegyűltek, összegyűltek Egy boszorka van	Nyolcadszünet gyakorlása	A dallamvonal irányának jelölése	Bárdos L.: Magos a rutafa – részlet, a női kar hangzása
13	Kis kece lányom Még azt mondják	A ti hang ismétlő felidézése, kérdés- felelet	Kérdés-felelet zenében	Népi hangszerek, Bartók: Kis kece lányom
14	Szegénylegény vagyok én Cickom, cickom Már megjöttünk ez helyre	A ti hang, hasonlóság a dallamokban, az ismétlőjel	A ti gyakorlása, hasonló dallam leírása	Cickom, cickom, Gyermekeknek I.
15	Népi játékok, táncház	Eddigi dalok ismétlése	Népi játékok szerepe, használata ma	Táncok lépései, mozdulatai, játékok dramatizálása
16	Szélről legeljetek Itt is, ott is, amott is	A dó-hangsor hangjai, s hangok gyakorlásának	A hangok helye és neve a billentyűs hangszereken	A billentyűk hangjai – bemutatás,

		digitális programja	(ábécés nevek), a zene egységes nemzetközi nyelve	gyakorlás, a Zenesziget-program megismerése
17	Kősziklán felfutó Este van már, nyolc óra	S,-D D-T,-L,-S,	Dallamfordulatok ti-vel	Párosító játékok, párválasztó, karikázó
18	Ha az este leszállt (osztrák) Aludj csendben (svéd)	A hajlítás a dallamban	Hajlítás, ismétlőjel gyakorlása	Az új dal meghallgatása, szöveg kitalálása adott dallamhoz
19	Szép csillagos az ég (rég francia dal)	Hajlítás és ismétlés jele, a felütéses ütem megfigyelése	Csajkovszkij: Altatódal, hajlítás és ismétlés jele	Csajkovszkij művének meghallgatása, kottakép követése hosszabb dallamnál
20	Este van már, késő este (műdal) Az estharang (angol kánon) Szellő zúg távol	A nyújtott ritmus, 4-es ütem	A nyújtott ritmus alkalmazása, a háromszólamú éneklés	Kánonéneklés három szólamban
21	Hangok, képek, hangulatok Ismétlés, feladatok egyénileg is ellenőrzött szinten, a zenei elemek használatának elmélyítése, a dalanyag gyakorlása új szempontok szerint	Mit tanultunk eddig? Forte és piano jelentése, alkalmazása az ismert dalokban	Forte és piano használata a hangzó zenében és a kottában	Népi játékok: az elmélyítéséhez játékok, dallam- és ritmuskártyák, hangszeres játék egyéni hangerő-improvizálással
	II. Ünnepi dalaink			
22	Kedves, öreg Mikulás (német) Hull a pelyhes fehér hó (francia)	A variáció megfigyelése	Ritmusértékek ismétlése használatban	W. A. Mozart: C-dúr variáció meghallgatása, Hull a pelyhes fehér hó dallama

23	Fények gyúlnak A magyar karácsonyi dalok ismétlése	A félhang értéke és szünete	A félhang alkalmazása, interjú készítése: „Mit énekel a család karácsonykor?”	Ismert karácsonyi dalok felvételei kívánság szerint, hozott anyaggal is
24	Betlehemben történt (lengyel)	Zene és kép hatása	A dal szövegének értelmezése	A betlehemi történet képekben, közös zenei előadás megszervezése
25	Bárcsak régen felébredtem volna Karácsonyi pásztortánc dallama	Nyolcadszünet gyakorlása	Karácsony, ünnepi hangulatú dalok összegyűjtése, éneklése	Kodály: Karácsonyi pásztortánc, a furulya hangja
26	A karácsony a művészetekben			
27	Adjon az Úristen Regölés	A regölés dallamának alapmotívumai, köcsögduda, kereplő	Szövegek értelmezése, alkalmazása, népi hangszerek a népi szokásokban	
28	A hajnali harangszónak Újévköszöntő	Népi hangszerek hangjainak felismerése	Hangközök neve a zene rendszerében	A téli varázsló szokások összehasonlítása, bemutatása
29	Kiment a ház az ablakon	Farsangi dallamok	Népi kánonok éneklése	Zenekari program
30	Esik eső, zúg a gát	Alkalmazkodó ritmus, az éles ritmus felidézése	Az duda ritmus gyakorlása	Népi zenekari táncdallamok, a cimbalom hangja
31	Hidló végén Hopp, Juliska	Zenei motívum tizenhatoddal: ti riri ti ti 4-es ütem	Tizenhatod ismétlése és 4-es ütem megfigyelése	Régi magyar táncok lépései, Apor Lázár tánca

32	Édes rózsám, szívem kedvese Magyar tánc	A tizenhatodok motívumai: ti ti ti riri	Zenekari partitúra készítése a közös muzsikáláshoz	Régi hangszerek megismerése, ritmuszenekar
33	Gábor Áron rézágyúja	A 4-es ütem gyakorlása, kvart és oktáv a katonai szignálban	4-es ütem, kvart, oktáv hangközök	Haydn katonai szignáljai és Harsan a trombita, Ébrestő, Kodály: Háry János
34	Föl, föl, vitézek, a csatára	A szinkópa ismétlése, 4-es ütem	A fúvószenekar hangszerei (felismerés után)	Katonazenekar, Egressy: Klapka-induló
35	Kossuth Lajos azt üzente Huszár gyerek Vörösmarty Mihály: Szózat	Az éles és a nyújtott ritmus	Az éles és a nyújtott ritmus alkalmazása a dalokban	Költészet és zene az ünnepeken, Bárdos: Kossuth Lajos táborában, férfikar hangszíne
36	Ritmus, zene és tánc Elmélyítés, eddigiek gyakorlása, farsangzáró tánc ház régi magyar táncokkal	Elkészült rendszerezési terv alapján	A tanultak alkalmazása a gyakorlatban	Játékos ismétlés, tánclépések, hangszerek használata
III. Zenei utazás Európában				
37	Hej, faderalla (svéd) A svéd dudások	Tizenhatodok motívumai: ti riri ti ti tá -tá	A tizenhatod gyakorlása	Népi hangszerek használata és meghallgatása, utánzása: duda, nagybőgő, hegedű
38	Az én nevem a hegedűs (svéd)	Szóló és csoport váltakozása, a riririri ti ti motívum	A vonós hangszerek, tizenhatodos motívumok	Játék ritmuskártyákkal, éneklésben a szóló és csoport váltakozása
39	Lotta dala (svéd) Német táncok	A 3-as ütem, keringő, polska	A 3-as ütem változatai táncokban	W. A. Mozart: Német táncok – középrész: Utazás szánon, zenekari hangzás

40	Odakünn az erdőn (lengyel) Sárga csikó (magyar)	A 3-as ütem, a mazurka ritmusa	A mazurka ritmusa, a zongora hangja	Chopin: Mazurka, a lengyel táncok: mazurka, polonéz
41	A postakocsi (osztrák) Ábécé (magyar)	3-as ütem, hármashangzat	Hármashangzat, a dó-hangszor hármashangzata	Kodály: Hány, Ábécédé és Bécsi harangjáték
42	A kislányok erre jönnek (cseh) Szél fut a nádason (német kánon)	Kánon 3-as ütemben	Az ütemszűlyök 3/4-ben, Ég a város – kánon	A szövegek változatai a Békakánonban, Mozart: Gyermekszimfónia
43	Rózsabimbó A velencei karnevál dala: A három szélű kalap (olasz)	Felső dó hang, ütemezés 3/4-ben	Az ismétlések írása, olvasása, a karneválra háromszélű kalap/csákó készítése, jelmezek tervezése	Emlékezetfejlesztő játék Fischer–Campra: Velencei karnevál, variáció trombitán
44	A távol tengeren (angol)	A hétfokú dó-hangszor	A dó-hangszor szolmizálva, dallamban és kottában	A trombitahang, A forrástól a tengerig – a víz útja dalban elmesélve
45	Görög pásztorfiú dala (görög) Énekelj velünk (kelet-európai)	A hétfokú lá-hangszor, tizenhatodik új motívumai	Lá-hangszorú dallam írása, a lá-hangszor megfigyelése	Éneklés két csoportban felelgetéssel
46	Víg madár csivitel (svéd) Serkenj fel, kegyes nép	A tizenhatodik ritmus hasonlósága a szöveggel	Anyák napi köszöntési dalok	Vivaldi: Tavasz – 1. tétel, hegedűzenekar váltakozása, felelgetése
47	Tünde május (olasz–svájci)	Nyolcadszűnet	Nyolcadszűnet ismétlése, sorok azonossága a dalokban	Daquin: Kakukk, csembaló

48	Messze röppent vándormadár (német) Tavaszi szél vizet áraszt	AABA forma, 4-es ütem, szinkópa ismétlése	Az ütemfajták ismétlése ritmusértékek alapján	Tavaszi érzések kifejezése dallammal, tánccal
49	Ha nyílnak a tavaszi kék ibolyák (német) Csipkefa bimbója	AABA forma	A hangközök összefoglalása	A földműves mozdulatai, Kodály: Túrót eszik a cigány
50	A nyártündér dala (filmdal) Ne hidd, hogy a nyár csak úgy itt terem	AABA forma	A hangok és távolságaik a hangszereken	Dalcsokor a nyárról, hangszeres zenekari kísérettel
51	Erdő, erdő, erdő, marosszéki kerek erdő Házunk előtt kedves	AABA forma	Az Erdő, erdő... kezdetű dal 2. sorának ritmusa alkalmazkodva	A magyar csárdás, a csárdás tánc megismerése
52	A szántói híres utca A tokaji szőlőhegyen	ABBvAv	A dallamok formai elemzése	Hegyen-völgyön kirándulunk és éneklünk róluk
53	A juhásznak jól van dolga	Kétszólamú éneklés	Kétszólamú dallam követése	A népdalok feldolgozása
54	Bazsa Mári libája	Alkalmazkodó ritmus az új népdalokban	Az újabb népdalok megjelenése	Dalok a Tiszáról, a Dunáról
55	Kolozsváros olyan város	Alkalmazkodó ritmus	Az ütemek hangsúlyai	Játék a hangsúlyos és súlytalan, erősebb-halkabb hangokkal
56	Év végi összefoglalás Befejeztük végre ezt az esztendőt (karácsonyi bölcsődal dallamára)	Ismeretek rendszerezése	Dalcsokor összeállítása témák szerint	Játékok kívánság szerint, zenekarok fajtái

Óravázlatok

2. lecke - Amit már tanultunk a zenéről - Tudásszint ellenőrzése

Az órák kezdetén a tanár a kialakult szokása szerinti indítással üdvözli a gyerekeket, majd a ritmusvisszhangjátékkal növelheti a részvétel tudatosságát. Amikor érzi, hogy mindenki valóban „jelen van” az órán, akkor indulhat a munka.

Az előző órai játékos ismerkedés után fontos lehet a gyerekek elvárásainak megismerése, jelenlegi tudásuk, a zenei képességek gyakorlatban használható szintjének felmérése. Az ajánlott beszélgetési téma az énekórák értékelésére is szolgál – ebből kiderülhet, látják-e az ének-zene jelentőségét, célját. Megfigyeléseik, véleményeik fontosak lehetnek egész évi munkánk tervezéséhez.

A beszélgetés után a népdalok éneklésével a zenei tartalomra és az éneklési kedvre, képességre figyelünk. Az első, bemelegítő éneklés után mozgással is kiegészítjük az éneklést az egyenletes lépésekkel és tapsolással. Ezzel a ritmikai fejlesztési feladatot készítjük elő.

1. feladat: Énekeljétek el ismétlésként a következő magyar népdalokat!

Ettem szőlőt

Hej, Vargáné

A korábbi évek dalaiból elrejtettünk néhányat különböző titkosírással (betűkotta, ritmuskotta, ötvonalas kottázás stb.). Az első feladatban ritmuskottából kell felismerni a dalokat.

Az itt látható két ritmussorban a fenti két dal rejtőzködik. Álljatok fel, énekeljétek a két dalt, tapsoljátok a ritmusukkal, közben járjatok tá lépéssel helyben. Ezután oldjátok meg a következő feladatot: Találjátok ki, melyik dalszöveg tartozik az A, és melyik a B ritmushoz!

Ritmuskotta a lecke alapján

A

B

Tapsolással is ellenőriztétek a ritmusokat! Hány tá volt az A, és hány a B példa ütemeiben? Ezzel a kettes és hármas ütemjelző megértését is gyakoroljuk, ismeretét ellenőrizzük. Ebben a feladatban fontos, hogy végigkísérjék a hangzó és a leírt ritmust, valamint az, hogy a válasz után ellenőrizzék is a megfelelést a ritmuskép és a dal ritmusa között.

Itt be lehet kapcsolni a munkafüzet 1. lecke 2. gyakorlatát, amikor a 2,3,4-es ütemekben szereplő tákat számoljuk, tudatosítjuk és ismétljük. Itt hasznos, ha ilyen ütemű dalokat keresnek a könyvben vagy idéznek fel a korábbi dalokból. Ezeket is eléneklie az osztály a javaslatok alapján.

2. feladat: A következő dalt is titkosírással írtuk le, csak azok tudják felismerni, akik ismerik a kód megfejtését! A szolmizációs nevek eléneklése után ráismerhettek! Énekeljétek el kézjel segítségével
Titititi titi tá titititit tá tá

Kotta drmf mrm drmf s s (a ritmust fölé kell írni)

Alkossatok élő zongorát a dal öt hangjával, és mutassatok rá a megfelelő hang táblájára, amikor éneklitek!

öt gyerek a D R M F S hangok táblájával

Az élő zongora harmadik osztály óta ismert játék, ennek szolmizációs hangokat ábrázoló táblái segítenek a hangzó és az írásban megjelenő kottakép összekapcsolásában. Legnehezebb formája, amikor a gyerekek egyedül emelik fel és szólaltatják meg a hangokat a dal éneklése közben, ritmikusan. Ezt csak a nagyon ügyesek tudják megcsinálni, de jó versenyt lehet vele rendezni.

Ismét munkafüzeti feladat következhet:

A betűkottás dallamfelismerés után másféle hangok ismeretét is ellenőrizzük: az alsó lá írásbeli feladatunkban jelenik meg. Előbb a dallamrész/motívum eléneklése, kézjelezése és a dal felismerése a feladat. Ha problémát látunk a kézjelezésnél, repülőkottával is mutathatjuk a gyerekeknek a kifüggesztett ötvonalas rendszerben vagy a hanglépcsőn. Ezeket tartsuk az osztályban, mert sokat segítenek a feladatok megoldásának előkészítésében.

Ezután a kottaírási feladat megoldása már nem nehéz. Figyelni kell az egyéni munkák szintjére, hol kell majd segítséget a jövőben ezen a területen.

A 3-as munkafüzeti feladat is a dallammotívumok kártyái alapján összeilleszthető dalfelismerés. A *Széles az én kedvem ma* jó hangulatú dal kártyáinak sorba rendezése, kicserélése után elénekeljük a dalt szolmizálva, majd szöveggel, és táncolhatunk is rá. (Megoldás: alsó sor kártyái, majd a jobb és bal oldali felső, ott fejeződik be az alsó lá-nál.)

Pihenésként a könyv három feladata következik, Kodály kórusműve, a *Katalinka, szállj el* – meghallgatása gyermekkori előadásban a jutalom az óra végén. Együtt is énekelhetnek velük a gyerekek a második meghallgatásnál. Így könnyebben válaszolhatnak a kérdésekre.

18. lecke - Ha az este leszállt - Hajlítás a dallamban

A szokásos üdvözlés és ritmus szívküldi játék után, ahol egy-egy gyerek kap visszhangos üzenetet visszatapsolással, elindulhat a munka.

Bevezető dalunk, a *Szegénylegény vagyok én* a legény életének nehézségeit, vágyait meséli el. Sokszor szeretnénk mi is kérni valami jobbat az életünkben. A kedves osztrák dal segít abban, hogy ezt elmondjuk, elénekeljük, és a kívánság talán valóra is válhat, mint a mesében. Esténként a csillagokat nézve énekelte valaki, és sokan megtanulták, így elterjedt a gyerekek között. Több országban éneklük.

Hallgassátok meg és énekeljétek el hallás után az osztrák gyermekdalt!

1. feladat: a *Ha az este leszállt ránk...* kezdetű dallamot szintetizátor bemutatásával hallhatjátok, háromszor hangzik el szöveg nélkül, mint a korábbi osztályokban megismert új dalok. Minden versszakot külön dúdolhattok. Van időtök megfigyelni és megtanulni a dallamot. Ha már tudjátok, olvassátok el a szöveget, és figyeljétek a hajlításra, amit korábban is énekeltek. Amikor egy szótagot két hangon hajlítva éneklünk el, ez lágyabbá, simogatóvá teszi a szöveget is. A hullócsillag motívuma felidéri bennünk, hogy akkor is szoktunk kívánni valamit, amikor ilyet látunk. Nálunk is nyár végén, augusztusban, ősz elején van sokszor csillaghullás. Láttatok már ilyet?

A kottában kis összekötő íveket láttok, ezeket hajlításnak nevezzük. Amikor egy szótag alatt két

hangot is éneklünk, akkor kell ilyen jelet használni. A *Hull a szilva...* kezdetű dalban már énekelünk ilyet. A harmadik versszakban csak elkezdődik a kívánságok felsorolása, de ti folytathatjátok a munkalapon legrejtettebb óhajotokkal.

Munkafüzet 8. lecke: Ha vannak kívánságaitok, és azt szeretnétek elénekelni, a munkafüzet 8. lecke 3. feladatában megtaláljátok a dalnak ezt a sorát, és beírhatjátok alá a saját kívánságotokat. Ha akarjátok, el is énekelhetitek. Van hely arra is, hogy lerajzoljátok, ha úgy könnyebb elmondani, amire vágytok.

2. feladat: Énekeljétek hallás után a svéd altatódalt is! Amikor valakit meg kell vigasztalni, akkor jó énekelni. Ezt a dalt már ismeritek a korábbi évekből. Ha tetszik a dallam, ti is találhattok ki szöveget hozzá, és énekelhettek valakinek, aki szomorú.

Ezt a dalt könnyen lehet hangszereken is játszani. A hanglépcsőn sétálva gyakorolhatjátok a hangok helyét. Mutassátok, ahogyan a hangok sétálnak vagy néha ugranak a kottakép alapján! Közben gyakorolhatjátok a hangközök nevét is! A *Szegénylegény vagyok én* is alkalmas a hangszeres játéokra. Használhattok metalofont, csengettyűket, de a legszebben furulyán hangzik ez a két dallam. Az elkészült szövegeket bemutathatjátok az osztályban, akár énekelve is elő lehet adni!

A hanglépcsőn megfigyelhetitek a dó alatti hangokat, amiket már jól ismertek.

ábra: hanglépcső

alsó lá-tól mi-ig

Ezeket a hangokat sok játékdalban énekeltétek már, most egy kedvecet láthattok a kottaképen a munkafüzet 8. lecke 1. feladatában. Minden hangot ismertek a dalban, de egyet nem láthattok a lépcsőn. Melyik hang ez? Igen, a fá hangot nem tettük a helyére. Hol van a helye?

Ha felismeritek a kotta alapján a dallamot, énekeljétek el a dalt, és játsszátok el a szokásos módon!

A „Nem láttam én molnárcsókot” játékkal fejeztétek be az órát!

30. óra - Esik eső, zúg a gát - A dó-hangsor hangjai hangszeren

Bevezető dal: *Kiment a ház az ablakon*. A dal éneklése, hangulatteremtés.

A mai dalt ismeritek, új versszakokat is énekelhettek a dallammal. Most énekeljétek el azért, hogy a dal hangjairól többet is megtudhassatok!

Esik eső, zúg a gát dal kottaképe a könyvben.

Ha ezt a dalt szolmizálva énekeljük, akkor a dó-dó'-ig hét hang szerepel benne. Ha hangszeren akarjuk játszani, másféle elnevezést is használhatunk, amit a zenekarokban használnak a zenészek a hangok elnevezésére már nagyon régóta.

Ma a zene szigetére utazunk, ahol a hangszerek laknak, és a zene szabályai érvényesek mindenkire.

A hangok helye a zenében és a hangszereken meghatározott, egy hang magasságához, az á hanghoz igazítják a hangszereket az egész világon. Minden hangverseny előtt láthatjátok a zenekar vezetőjét, amikor ellenőrzi a „hangolást”. Így lehetséges, hogy ugyanazt a kottát ugyanúgy játsszák le, és

ugyanazokat a hangokat hallhatjuk bárhol a világon. Ezért is mondjuk, hogy a zene egyetemes nyelv, mert mindenütt használják és megértik az emberek azt, amit a hangok üzennek, elmesélnek.

A hét hang neve, helye:

hanglépcső dó-dó'-ig. A hangok a billentyűkön.

Ma a hét hangból álló dó-hangsort, az alaphangokat tanuljátok meg. Ezeket sok hangszeren csak le kell ütni vagy megszólaltatni, ezek a billentyűs hangszerek, de van, ahol meg kell keresni: a vonósoknál a húrokon vagy a fúvósoknál a síp hosszában. Aki játszik valamilyen hangszeren, tudja, hogy ez nem könnyű. Legegyszerűbben a billentyűkön találjátok meg őket.

Aki furulyázik, eljátszhatja furulyán, a hegedűsök a vonóval játszanak a húrokon stb.

Énekelni mindenki tud, de jó, ha ismeritek a hangokat, amiket énekeltek, különösen a szólamban.

Próbáljátok meg ezt a dalt kánonban énekelni, szolmizálva, három szólamban. Minden szólam egy ütemmel később lép be, figyeljétek egymásra is, és kísérjétek a kottában, hol jártok az éneklésben!

A munkafüzet 13. feladata a hangok közötti lépéseket/távolságokat, vagyis hangközöket is bemutatja. Ez a hangszeres játékban és az éneklésben is segíthet a nagyobb ugrások kiszámításában. A 3. feladatban van lehetőség a gyakorlásukra és a nevek megtanulására azoknak, akik hangszeren is játszanak.

Keressetek olyan dalokat, amiket könnyű eljátszani, különösen, ha énekelve már tudjátok! Az előző óra dalai is alkalmasak hangszeres játékra, kezdjétek azokkal! Néhányat ajánlunk a könyvből, de folytassátok: *Úgy tetszik, hogy jó helyen...*, *Egy boszorka van...*, *Hull a pelyhes...*, *Itt ül egy kis kosárba...*, *Hopp, Juliska...* stb.

Van egy program az interneten, ahol nagyon sok jó zenélési lehetőséget, gyakorlási alkalmat találhattok, ez a *Zenesziget*. Látogassatok el tehát oda, ha mélyebben is érdekel benneteket a zene világa, és többet akartok tudni a hangszerekről, a zenéről, és egyedül is gyakorolni akartok a hangok játéka, szabályai szerint. Jó szórakozást!

41. óra - A postakocsi - 3-as ütem

Az óra kezdete a tanár kialakult gyakorlata szerinti köszöntés/köszönés, kézzel vagy szöveges beéneklő dallamotívummal. A ritmikai fejlesztést ne hagyjuk ki, mindig egyre nehezebb feladatokat adva az óra elején, mert ez fejleszti az agyi/hangi befogadás képességét és a finomabb, változatos ritmusképletek meghallását.

Bevezető dalként a *Ha az este lesz áll ránk...* kezdetű osztrák gyermekdal énekeljük, ami a 3/4-es európai zenei kultúrába visz tovább bennünket.

Utazásunkat folytatjuk a közeli országokba. Ausztria fővárosa, Bécs az úti célunk. Képzeljétek el, hogy a régi időkben járunk, és nincs más, amire felszálljunk, csak a postakocsi. Hirtelen halljuk a jelet, ami a postakocsi érkezését hirdeti.

1. feladat: Halljuk az érkező postakocsi kürtjelzését. A postakocsi énekel, mindenki odafut, és várják a csomagokat, a leveleket és a vendégeket, akik most érkeztek. Ha már tudjátok a dallamot, lehet

énekelni a szöveggel. A 3/4-es dallam a katonai jelekben is ismert *dó-mi-szó* hármas hangzat motívumaiból áll. A postakocsi szignálja egész Európában ismert. Ma kánonként is énekelhetjük, ezzel a szöveggel.

Hallgassátok és figyeljete a hangok távolságára! Mutassátok a kezetekkel, hogyan mozognak a hangok! Van, amikor nagyon mélyre ugranak, aztán ismét felfelé. A végén a dó hangon találkoznak a szólások. Tanuljátok meg és énekeljétek együtt a dalt!

Ezt a dalt el lehet játszani úgy is, hogy az első sort mindenki együtt éneklie, aztán a postakocsi a középsőt, végül közösen az utolsó sort. Közben felveszik az utasokat, és a járat indulhat tovább.

2. feladat: Ha a hangokat szolmizálva is éneklitek, és a kézjelét mutatjátok, akkor hány különböző hangot számolhattok meg, amit énekeltek? Mutassátok ismét, és tartsátok hosszan a hangot egymás alá sorakoztatva, énekeljétek négy csoportban! (A könyvben színekkel is jelöltük a hangok helyét.)

Kotta:

1. S ----- S -----
2. M----- M-----
3. D----- ----- D
4. S, S, S,-----

Az ilyen zenei jeleket (szignálokat) általában kürtön játsszák, vagy trombitán.

Ha kánonban énekeljük, akkor így hangzanak egymás alatt-fölött a hangok, és hangzatokat hoznak létre. Ha a zenét alulról fölfelé építjük, és úgy halljuk, mint egy hangoszlopot, akkordnak nevezzük.

Az úton több országot meglátogatunk, most Ausztriában vagyunk, Bécsben, ahol a hangszerek és a táncok is megváltoznak. A mazurka helyett a keringő a kedvelt táncuk.

3. feladat: Korábban már énekelte az alábbi kánont is 3/4-ben, most ismét felidézzük. Ezt a dalt betűkottáról is felismeritek, előbb magatokban dúdoljátok, aztán énekeljétek szöveggel!

Szolmizálva énekeljétek, aztán szöveggel, végül próbáljátok meg kánonban is!

Kotta: Ábécé

$\frac{3}{4}$ D D D S F M R D S S S F M D S S S F M D R R R D F M R D

Kodály Zoltán feldolgozta a *Háry János* című daljátékban ezt a dallamot, a gyerekek ott is kánonban éneklie. Amikor Háry János Bécsbe érkezik, akkor hallható a bécsi harangjáték is! Ebben is a postakocsi szignáljának hangjai rejtőznek! Hallgassátok figyelmesen: meghalljátok őket?

43. óra – Rózsabimbó - Az ismétlés formái

Az órán a köszöntés és beéneklés után az új úti cél felé vesszük az irányt. Dél felé haladunk az utazásban, és eljutottunk Olaszországba.

1. feladat: Egy szép olasz dallal ismerkedtek ma, amely a Rádió Gyermekkórusának éneklésével lett ismert nálunk. Ritmusa 3/4-es, dallamát kottából is követhetitek, ha meghallgatjátok felvételtől. Tanítótok vezetésével énekeljétek hallás után: „Nézd itt az ingó-bingó bimbó, rózsabimbó, rózsaszál”. A dallam sorai ismétlődnek, az eleje kétsoros, aminek a végén *Fine*, azaz *Vége* kiírás van olaszul, de

utána folytatódik a 3. és 4. sossal, ami szintén összetartozik, lassabb ritmussal, hasonló dallammal. Ennek a végén az áll, hogy *D. C. al Fine*, vagyis *Da Capo al Fine*. A *Capo* jelentése 'fej, kezdet', vagyis az elejétől a végéig kell újra ismételni.

Ha az első két sort összekapcsoljuk, elnevezhetjük *A* résznek, de a 3–4. sort is összeköthetjük, akkor egy *B* részt kapunk, aminek a végén az 1–2. sort, az *A* részt ismételjük. A teljes dallam felépítése tehát: *ABA*, azaz három részből áll.

Ezt a dallamot szép simán, összekötve kell énekelni, mintha egy hajló rózságot formálnánk a hangunkkal. Gyakoroljátok a szép dallamot olaszosan, szépen összekötött éneklésmóddal! Mutassátok a kezetekkel a hangok ívét, vonalát!

Előadásban a középső részt más hangerővel is kell énekelni. Melyik illik hozzá? Énekeljétek külön gyakorolva, a ritmust is megfigyelve!

3 Ta ta ta / ti ti tá - á / ta ta ta / ta tá - á ://

2. feladat: Olaszországban rendezik a híres velencei karnevált, oda érkezünk. A korábban megismert *A háromszélű kalap...* kezdetű dalt hallgassátok meg emlékeztetőül, és énekeljétek el szöveggel a betűkotta segítségével! Ezt a táncos ritmusú dallamot egy trombitaművész nagyon nehéz változatban, virtuóz módon is eljátszotta, és nagyon nagy sikere lett vele. Azóta is sokan próbálják egyre virtuózabb módon eljátszani. Hallgassátok meg ti is!

A gyermekdal változatát úgy is lehet játszani, énekelni, hogy a *kalap* szót kihagyjuk belőle, némán énekeljük, ettől izgalmas lesz, mert nem szabad téveszteni. Másodszorra pedig a *három* szót kell némán énekelni, vagy mindkettőt, a *kalap* és a *három* szavakat is.

Kotta:

¾ S D' S F M F R M F S L S M S D' S F M F R M F S L T D'

A három szélű kalapot is elkészíthetitek: hajtogassatok csákót, tegyétek a fejetekre, és úgy énekeljétek, hogy kirajzoljátok a kezetekkel a csákó három oldalát a vezénylés hármassal irányba szerint: be-ki-fel.

Táncoljátok a dal zenéjére, énekeljétek szöveggel és mulassatok a karneválon!

44. óra - A távol tengeren - A hétfokú dó-hangsor

Az óra a szokásos egyéni változattal indulhat, a ritmusjátékot lehet a bevezető dal, *Az én nevem a hegedűs* ritmusmotívumaival zárni, amiben sok az aprózott érték. A régi, ismerős dalt szóló és csoport váltakozásával lehet énekelni. Ha minden új versszakot más gyerek énekel, másik hangszert bemutatva, a visszatérő szöveget pedig az egész osztály, akkor mindenki részt vehet egyénileg is.

1. feladat: Ma valóban messze utazunk dalunkkal, egészen egy távoli szigetre. Énekeljétek el a nagyon könnyű dallamú angol gyerekdalt hallás után!

Csak azt dúdoljátok, hogy m ss ll s, m ss ll s!

Aztán lefelé sétáltok a felső dó-ról az alsó dó hangig: d' t t / l s f / mm r r / d /.

Ezzel a kis dallammal egy egész történetet mesélhettek el a vízről. Honnan ered, hová ér el és mit láthat útközben? Utazzatok most a vízzel a távoli szigeten! Énekeljétek el a történetét!

2. feladat: Rajzoljátok le az útvonal eseményeit, akkor könnyebb énekelni, ha a képek segítenek! Erre a munkafüzet 19. leckéjében találtok helyet.

A versszakokat azonos dallammal és szöveggel fejezzük be. Ezt a változatlanul visszatérő részt *refrénnek* nevezzük. Hét versszakon át a refrén szövege: *Hej, fi- de- li- da, mi elmegyünk oda.* Az utolsóban a kis trombitás hangjai zárják az utazást.

Ha már jól ismeritek a szöveget, nézzétek meg a hangokat is a kottában! A második sor, azaz a refrén éneklésekor egy szépen ereszkedő dallamot rajzolhattok a kezetekkel. Mutassátok is a hangokat kézzel! Ezek a hétfokú dó-hangsor hangjai.

3. feladat: Ha megnézik a metalofont, minden hangot megtaláltok rajta, amit énekeltek! Csak el kell kezdeni lefelé lépegetni, és megszólal a dal második sora. Próbáljátok meg!

Jól látszik a hangszeren, hogy a mélyebb hangok vannak lent, és ott hosszabbak a fémlapok, felfelé haladva egyre rövidebbek, és a hangok magasabbak lesznek. Több korábban tanult dalban is megtaláljátok ezeket a hangokat. Keressetek néhányat! Énekeljétek el őket, és játsszátok a dalok hangjait a hangszeren! A könyvben megtalálható a kép, amin követni tudjátok a hangokat.

metalofon dó-tól felső dó ig

Ennek a hangsornak a neve: hétfokú dó-hangsor.

A 30. leckében említettük az á hang szerepét a hangszerek hangolásában. A hangok mindenütt a világon ugyanazon a helyen állnak a kottában, és ugyanolyan magasságban szólnak a hangszereken, mert ehhez hangolják be őket. A hangszerek hangjait az ábécés nevekkel nevezték el, de ha énekeljük a dallamokat, akkor inkább szolmizálva énekeljük, mert úgy könnyebb.

Itt is, ott is, amott is. C-dóhely, kezdőhang: d'

Énekeljétek a mai dalokat, és készíttetek ritmuszenekart is hozzájuk! Használjátok a ritmuskártyákat két- vagy négyütemes kísérek készítéséhez!

45. óra - Görög pásztorfiú dala - A hétfokú lá-hangsor

Az óra dallal is kezdődhet, például a *Hull a szilva a fáról* egy vidám és jó ritmusú dallam, melynek éneklése után a szinkópás motívummal lehet további gyakorlatokat kitalálni az osztálynak a meglévő ritmuskártyák alkalmazásával. Levélben kapnak néhányat egymástól (4-6 db), és azt kell sorba rakva hangos változatban, tapsolással vagy ritmushangszerrel megszólaltatni.

A hangok segítségével eljutottunk Európa déli részére, Olaszországból a szigetek után most Görögország felé haladunk. Egy ősi játékos dallamot hallotok, amivel énekelni hívnak benneteket. Hallgassátok meg és énekeljétek az ismerős dalt szöveggel! Csoport és szóló váltakozással is szép!

A dalt felelgetéssel is lehet énekelni: az első sort az egyik csoport éneкли, a másik válaszol, és ugyanígy a 3. sort az első, a 4.-et a második csoport éneкли. Ha jól figyeltetek, a két csoportból az egyik kétszer énekelte ugyanazt a dallamot. Melyik? Melyik sor volt más? Hogyan lehetne betűzni a sorokat? Az A

A B A megfelelne? Három azonos dallamsor volt, ezért könnyű megtanulni.

A hangok helyét is figyeljétek meg: hány különböző hangot énekeltek a dalban? Melyeket? (l-s-m-r-d-l,)

1. feladat: Most egy igazi görög dallamot hallotok egy kis pásztorfiúról, aki a báránykáját legelteti a hegyen. Hallgassátok meg, és dúdoljátok a dallamot, ha már tudjátok. Háromszor hallhatjátok, utána énekelhetitek szöveggel is. Ezt a dalt is énekelheti két csoport vagy szólista és csoport.

Hány különböző hang volt a dalban? Melyik dallamotívumot hallottátok minden sor végén?

Ez a dal lá,-val fejeződik be, minden hangja megtalálható a hétfokú lépcsőn, ezért lá-hangsornak nevezzük. A dal 3. sorában megtaláljátok a hétfokú lá-hangsor hangjait. Ezeket a hangokat is megtaláljátok kedvenc hangszereiteken. Próbáljátok a mai dalokat is eljátszani! Keressetek lá, végződésű dalokat a könyvben, és próbáljátok hangszeren is eljátszani a dallamokat! Hallgassatok görög táncot, szirtakit, és próbáljátok táncolni is a ritmusára!

AJÁNLOTT SZAKIRODALOM

Antal-Lundström Ilona (2006): *Látható hangok. Esztétikai aktivitások a 3–8 éves korú gyermekek kommunikációs fejlesztésére.* Budapest, Argumentum Kiadó.

Antal-Lundström Ilona (2011): *A zene ajándéka.* Budapest, IE Vismusik HB.

Janurik Márta – Antal-Lundström Ilona – Józsa Krisztián (2018): A zenei hallás korai fejlesztésének szerepe a beszédészlelés fejlődésében. Egy zenei fejlesztőprogram tanulságai. In: *Gyermeknevelés.* 6. évf. 2. sz. 64–79.

https://youtu.be/5K8_8LxQLA4